

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21

Bahar 2012 Spring 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MEŞRUTİYET DÖNEMİ GEZGİNLERİNİN GÖZLEMLERİYLE AVRUPA'DA TÜRK İMGESİ

"THE IMAGE OF TURK IN EUROPE WITH THE PERSPECTIVE OF TRAVELERS AT THE PERIOD OF CONSTITUTIONAL MONARCHY"

Mürsel GÜRSES*

Özet

Her birey 'öteki'lerin kendisi hakkında neler düşündüğünü, ne tür yargılara vardığını merak eder ve bu yargılara olumlu bir yön verebilmek için kendi doğal halinden sıyrılır; kılık kıyafetinden oturup kalkmasına, günlük bakımından konuşmasına kadar pek çok özelliğine dikkat eder. Toplumlar da tıpkı bireyler gibi 'öteki'nin 'biz' hakkındaki imgelerini önemserler. Bu imgeler hakkında bilgi edinmek için çeşitli kaynaklara başvurur ve tespit edilen olumsuz imgeleri silebilmek için türlü reklam/tanıtım çalışmalarına girerler.

Yabancı ülkelerin edebiyat metinlerinde ya da sinema ürünlerinde biz'le ilgili imgeleri bulmak kolaydır ve bu konularla ilgili yapılan çalışmalar sayesinde epeyce literatür oluşmuştur. Biz bu çalışmada farklı bir yöntemle 'öteki'nin biz'le ilgili imgelerini tespit etmeye çalıştık. Meşrutiyet döneminde Avrupa'yı gezen Türk gezginlerinin bizzat kendi gözlemleriyle Avrupalıların Türklere bakışını tespit etmeyi amaçladık.

Bu çalışmada, Meşrutiyet döneminde(1908-1923)kitap olarak basılan, Avrupa'ya yapılan gezilerin anlatıldığı gezi kitaplarının tamamı incelenmiştir. Yedisi Arap alfabeli, dokuzu Latin alfabesine aktarılmış toplam on altı gezi kitabı incelenerek gezginlerin kendi gözlemleriyle tespit ettikleri Avrupa'daki Türk imgesi ortaya konmuştur. Modern Türk devletinin kurulmasının arifesinde yapılan bu gezilerde Avrupa'daki Türk imgesinin hemen hiç değişmediği, günümüze kadar gelen 'barbar, vahşi, zalim Türk' imgesinin o dönemde de başat bir söylem olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet Dönemi, Gezi Kitapları, İmge.

Abstract

Each individual has curiosity about what the "other" thinks about him, and he does not behave as himself to make the "other" think positive about him. He becomes careful about his attire, his daily care, the way he behaves and the way he speaks. The societies also pay attention to the "other"s images about "us" like the individuals. They consult various sources to gain information and makes advertisements/ publicities to delete the negative images.

It is easy to find out the images about "us" in the literary texts and movies of foreign countries and there is a significant literature owing to the researches about this

* Okutman, Bilecik Üniversitesi.

topic. In this research, we attempt to determine the images of "other" about "us". We aimed to determine the perspective of Europeans about Turks with the observations of Turkish travelers at the period of constitutional monarchy.

In this study, the whole books are examined that is published at the period of constitutional monarchy (1908- 1923), including the travel books about the travels of Europe. The image of Turk in European society that the Turkish travelers observed is explained by examine sixteen travel books; seven of them is written with Arabian Alphabet and nine of them is transferred into Latin Alphabet. During the travels just before the establishment of Modern Turkish Government, it is find out that the image of Turk is not change in time, the Turk image was 'barbarian, brutal, atrocious Turk' as today.

Key Words: Constitutional Period, Travel Books, İmage.

Giriş

Türklerin gezmedikleri, gezenlerinin de gözlemlerini kaleme almadıkları önceden beri söylenelemiştir. Gerçekten de Türkler, özellikle de Osmanlı Türkleri, 'seyahat etmeyi sevmez; hiç sevmemiştir. Onlara göre yolculuk ancak savaş, dolayısıyla 'gaza' geleneği içinde ya da resmi bir görev bağlamında anlam taşır.' (Yavuz, 2001: 137) Evliya Çelebi'yi müstesna tutarsak merkezden/İstanbul'dan ayrılmayı, taşraya/dışarıya açılmayı bir züll gören Osmanlıların, merkezin artık kendi toprakları değil de Avrupa olduğunu anladıktan sonra geziye çıkmaya başladıklarını söyleyebiliriz. Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in 'Paris Sefaretnamesi' merkezin Avrupa'ya kaydığı dönemin ürünü olması yönüyle öncü bir ürün olsa da gezilerin ve gezi eserlerinin çoğalması için 19. yüzyılı beklemek gerekecektir. 19. yüzyıl bu bağlamda bir dönüm noktasıdır. 'Tanzimat döneminde dışa açılmanın nispeten genişlemesi sayesinde devlet adamları, denizciler, askerler, memurlar, edebiyatçılar, doktorlar dünyanın kimi zaman en uç noktalarına kadar seyahat etmişler ve bu seyahatlerinin hatıralarını kaleme almışlardır.' (Asiltürk, 2000: 36) Kuşkusuz bu gezilerin önemli bir bölümü resmi bir devlet işini görmek amacıyla gerçekleştirilmiştir ancak sonuç yine de değişmez: Türkler gezmeye başlamıştır!

1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'ten sonra gezilerin sayısında gözle görülür bir artış olmuştur. II. Abdülhamit dönemi baskısından kurtulan, meşrutiyetin getirdiği serbestlikten yararlanan pek çok gazetecinin, yazarın bu dönemde yurt içi ve yurt dışı gezisine çıktığı dikkat çekmektedir. Ahmet İhsan Tokgöz bu durumu *Matbuat Hatıralarım*'da şöyle anlatır: '31 Mart'ın heyecanlı haftaları geçip de işler doğal akışına girdikten sonra, uzun yıllardır gezi özgürlüğünden yoksun bırakılan Türklerde geziye çıkma istekleri uyanmıştı. Sırasıyla Avusturya, İtalya, Fransa ve Almanya'ya yolculuklar düzenlendi. Bunları düzenleyen gruplar ve komiteler çok yolcu kaydederek ucuzluklar sağladığı için katılanlar çok olmuştu.' (Tokgöz, 1993: 204)

Yapılan gezilerin nicelik bakımından çokluğu gezi kitaplarının sayısında nisbî bir artışı beraberinde getirmiştir. Meşrutiyet döneminde (1908-1923)¹ gezgin sayısı görece artmıştır ancak her gezgin hatıralarını kaleme almadığı için yazılan/basılan gezi kitabı sayısı kırkla sınırlı kalmıştır. Bu gezi kitaplarının büyük bir bölümünün konusu daha önceki dönemde de olduğu gibi yine Avrupa'dır. Tespitlerimize göre bu dönemde yazılan/basılan toplam kırk gezi kitabının on altısı Avrupa'ya yapılan gezileri anlatmaktadır.²

¹ Kaynaklar II. Meşrutiyet dönemini 1908-1918, 1908-1922, 1908-1923 gibi farklı tarihler arasında göstermektedir. Biz edebiyat çevrelerinde daha yaygın kabul gören 1908-1923 arası tarihi Meşrutiyet dönemi olarak almayı uygun gördük.

² Gezi kitapları ve hatıra kitapları bibliyografyaları ile önemli kütüphaneler taranarak 1908-1923 arası dönemde biri yazma diğerleri basma eser olmak üzere toplam kırk gezi kitabının varlığı tespit edilmiştir. Bibliyografyalarda gezi kitabı olarak geçen ancak okunduğunda gezi kitabı olmayan birkaç eser incelemeye dâhil edilmemiştir. Örneğin Ali Fahri'nin *'Elvâh-ı Siyâhı'*, Ali Kemal'in *'Ömrüm'*ü, yazarı söylenmeyen ancak okuduğumuzda Mustafa Fazıl Paşa'nın

Kimisi Meşrutiyet döneminin karmaşık siyasal ve sosyal ortamından kaçmak için, kimisi görevli olarak, kimisi de turistik bir gezi yapmak amacıyla yurt dışına çıkan dönem yazarlarının kendi gözlemleriyle oluşturdukları Meşrutiyet dönemi gezi kitapları, Avrupa kültürü ve coğrafyası hakkında bilgi vermekle kalmaz, Avrupa'da dönemin Türk algısı hakkında da bilgiler sunar. Günlük hayatta ete kemiğe bürünmüş bir Türk'ü kendi coğrafyasında sıkça görmeye alışık olmayan Batı insanı, karşılaştığı gezginlerle türlü diyaloglara ya da polemiklere girerek kafasındaki Türk imgesini açığa vurmaktan çekinmez. O dönemde Avrupa'da-özellikle de Batı Avrupa'da- Türk, somut bir varlık olarak insanlar arasında dolaşmaz; o, hayalî, korkunç bir varlık olarak Batı insanın zihninde yer edinmiştir. Birden karşısında 'gerçek' bir Türk gören Batı insanı, hayalindeki Türk'le gerçek Türk arasında şaşkınlık yaşamaktadır. Kendisine anlatılanlar ile gerçeği arasında büyük farklar görse de daha önce kalıplaşmış yerleşen Türk imgesinden hemen vazgeçmemiş görünmektedir. İncelememize geçmeden önce Avrupa'daki Türk imgesinin tarih süreci içindeki durumuna kısaca değinmekte yarar görüyoruz.

1-Avrupa'da Türk İmgesine Genel Bir Bakış:

Öncelikle bir imge tanımı yapmak faydalı olacaktır. 'İmge' sözlüklerde hayal, hayal etme, resim, düş, heykel, görüş, görme, uzak görüş, düşsel görüntü gibi anlamlara gelmektedir. (Meydan Larousse, 1990: 286) İngilizcedeki 'image' sözcüğüyle aynı anlamda kullanılmakta olan kavram, İngilizce-Türkçe sözlükte, 1-resim, 2-görüntü, hayal, imge, 3-fikir, kavram, izlenim, 4-şekil, suret, görüntü, bir şeyin benzeri, 5-aynı, tıpkı, benzer, kopya, 6-simge, sembol, timsal, remiz, işaret, alamet, 7- örnek, numune, mücessem şekil, 8-tasvir, bir şeyin yazı veya sözle tanıtımı, 9-put, sanem, tapıt, heykel, 10-benzetiş, teşbih, mecaz, 11-(bir kimse hakkında) toplumun kanaati, kamuoyu gibi çok değişik anlamlara gelmektedir. (Atalay, 1999: 1750)

Bu anlamların dışında psikolojide 'Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj' ya da 'Duyularla algılanan, bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar' (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>) anlamlarına gelmesi onun insan psikolojisiyle bağlantısını ortaya koyduğu gibi aynı zamanda tek bir imge tanımı yapmanın da ne kadar zor olduğunu ortaya koyar. Bu zorluğuna rağmen genel olarak imge, 'dış dünyadan gelen uyarıcıların etkisiyle algılama, yordama ve dışavurum süreçlerinin gerçekleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan öznel bir doğrunun sembolik ifadesi' (Ulağlı, 2006: 5) olarak tanımlanabilir. 'Bilinçaltının istemli ya da istemsiz olarak belirli çağrışımlarla dışa vurumu' (Ulağlı, 2006: 4) olarak ortaya çıkan imgeler kalıp yargılardan, korkulardan ve nefretlerden beslenir. Bireyin bir başkası için oluşturduğu imgeler bilinçaltıyla, değer yargılarıyla, düşünce ve inanç dünyasıyla, önyargılarla, stereotiplerle, deneyimlerle, korkularla, rekabetle, dönemin sosyal ve siyasal olaylarıyla ve daha pek çok etkenle hayat bulduğundan, nesnellikten oldukça uzak bir görünümündedir.

İmge her şeyden önce bir bilgi gerektirir. Çoğunlukla *a priori* bilgilerle oluşup kalıplaşsa da imgenin mutlaka bilgiyle bağlantısı vardır. Bir toplum hakkında imge oluşması için o toplum ya çeşitli gözlemlerle gözlenmeli ya da o toplum hakkında okuma ve dinlemelerle bilgi edinilmelidir. Avrupalıların Türkler hakkındaki ilk bilgileri ise, onlarla tanıştıkları Kavimler Göçüne rastlamaktadır. Orta Asya'daki Çin egemenliğinden kurtulmak için Batı'ya doğru hareket eden Hun Türkleri, MS 350 yıllarında Volga-Don nehirleri arasında yaşayan Hunları

Sultan Abdülaziz'e yazdığı 'Paris'ten Bir Mektub'unun 1326 tarihli baskısı olan eser, Romanya'ya yapılacak bir gezinin broşürü olan 'Romanya Seyahati' (1912), Nurettin Tevfik'in 'Menfadan Avdet'i incelemeye dâhil edilmemiştir. Aynı zamanda bu dönemde ikinci baskısı yapılan Ali Kemal'in 'Paris Musahabeleri' ile Tunalı Hilmi'nin 'Makedonya'sı dönem paradigmasını yansıtmayabilir endişesiyle inceleme dışı tutulmuş; bibliyografyalarda adı geçen ancak hiçbir yerde bulunamayan Hasan Bahri'nin 'Avrupa'da Türk' (İstanbul-1327), Sadri Maksudi Arsal'ın 'Anglice Seyahat' (Kırım-1912), Refik Nevzat'ın 'Seyahat-i Hazıra-i Meşume' (Paris-1911) kitapları da incelenememiştir. Gezi ve hatıra kitapları bibliyografyaları için bkz. Baki Asiltürk 'Türk Edebiyatında Gezi Kitapları Bibliyografyası' *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2, İstanbul 2000, s.209-240, İbrahim Olgun, 'Gezi Kaynakçası', *Türk Dili Gezi Özel Sayısı* Mart 1973, s.717-726, Nurullah Çetin, 'Türk Gezi Edebiyatına Genel Bir Bakış', *KIBATEK Gezi Edebiyatı Sempozyumu Kitabı*, Ankara 2006, s.17-42, Murat Hanılçe, 'II. Meşrutiyet Dönemine Dair Hatırat Bibliyografyası Denemesi', *bilig* Güz/2008, s. 147-166

daha batıya kaydırmıştır. Bu dönemde Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan çoğu Cermen kavmi-Vizigotlar, Ostrogotlar, Gotlar, Gepitler ve Vandallar-batıya doğru göç etmek zorunda kalmıştır. Avrupa'nın huzurunu kaçıran bu itiş kakışa Türkler neden olduğu için Türkler hakkındaki ilk bilgi ve ilk imge elbette olumsuz bir söylemle hayat bulmuştur.

Bu tatsız ilk tanışmadan sonra günümüze kadar etkileri devam edecek olan gerçek anlamda Türk-Batı tanışması Haçlı Seferleri sırasında gerçekleşmiştir. '11. ve 13. yüzyıllara tekabül eden bu dönemler, Türklerin Yakındoğu'ya yayıldıkları, Anadolu topraklarında yerleşik hayata geçerek bölgeye en hâkim oldukları dönemlerdir. Bu yayılmanın büyük tehlikeleri de beraberinde getireceğini sezen Doğu Roma İmparatoru Alekios Komnenos, Haçlı Seferlerinin başlamasından on yıl önce, 1088'de Flamenk kanta yazmış olduğu mektupta Avrupalı Hristiyanları yardıma çağırılmış, Araplar ve Farslarla özdeşleştirilen Türkleri '...dinsiz, hoşgörüsüz, kaba, hoyrat, yıkıcı, vicdansız, acımasız, ahlak kurallarını gözetmez, en korkunç günahı işlemeye yatkın kişiler' olarak anlatmıştır. (Arıkan, 1999: 81 aktaran Alarslan, 2008: 138) Bu anlatımların ve kanlı bir savaş ortamındaki karşılaşmanın etkisiyle Türkler artık 'düşman öteki' olarak Avrupalı zihnine kazanmıştır. Etkisi günümüze kadar devam edecek olan bu olumsuz Türk imgesinin kökeni işte bu Haçlı Seferlerinde aranmalıdır.

'Haçlı Seferlerinden sonra ortaçağ Batı dünyasında oluşan büyük çoğunlukla olumsuz Türk imgesi Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ve gelişmesi ile giderek güçlenmiştir. Kavram karmaşaları içinde Arap, Sarazen, Müslüman gibi sözcüklerle Türkler eşdeğer tutulmuş, gezginlerin eserlerinde 'barbar' olarak nitelenmiş, vahşi, zalim, kaba ve akılsız Doğulu anlamında kullanılmıştır. Yıldırım Beyazıd'ın 1394'ten itibaren İstanbul'u kuşatma altına alması, Batılıların gözlerini bu bölgeye çevirmelerine neden olmuş, İstanbul'un fethi ise, büyük yankılar uyandırmıştır.' (Arıkan, 1999: 82 aktaran Alarslan, 2008: 139)

İstanbul'un fethinin ardından Avrupa'da Türk imgesi açısından en önemli tarihlerden biri 1492'dir. Amerika kıtasının keşfi ile anılan 1492 tarihi, gerek Türk imgesinin gerekse diğer bütün 'öteki'lerin imgesi için Avrupa'da apayrı bir yere sahiptir. Öteki olmanın anlamını 1492 yılındaki keşfe dayandıran Sardar ve arkadaşları 'İnsan çeşitliliği ve doğası, nedenleri ve etkileri, sonuçları ve implikasyonları hakkındaki bütün tartışma terimleri ve sorular, 12 Ekim 1492 tarihinin olaylarına gider. Bu değişim noktası sadece modern olmanın değil, Batı'dan ayrı Avrupalı değil, 'öteki' olmanın anlamını oluşturur.' (Sardar vd. 2004: 85) diyerek bu tarihin bir kırılma noktası olduğunu tespitini yaparlar. 'Gerek Hobsbaum'un gerek Stuart Hall'un, gerek Todorov'un belirttikleri gibi, 1492 yılı sadece Amerika'nın keşfedildiği yıl değildir: 1492, aynı zamanda İspanyol Emevilerinin (Avrupa'daki Müslümanların) ve Yahudilerin İspanya'dan kovulmalarının da tarihidir: Böylece 1492, İspanyanın içsel ötekileri (Mağribiler, Yahudiler) kovduğu, dışarıdaki ötekileri (yani Amerika'daki yerli halklarını) keşfettiği ikili bir hareketin sembolüdür.' (Yavuz, 1999: 56) İçinde Müslüman-Türklerin bulunduğu Doğu'nun 'öteki' olarak işaretlenmesinde de bu tarih çok önemlidir. Batı'nın var olabilmesi için bir Doğu'ya ihtiyaç duyması ve bu Doğu'yu da kendisinden farklı ve aşağı, barbar ve ilkel olarak işaretlemesi 1492'nin rahatlığıyla mümkün olmuştur.

Türklerin en güçlü olduğu bu tarihlerde Avrupa'nın her tarafına yayılmış olan Türk korkusu bulunmaktadır. Bu Turkofobi, İtalya'da-günümüze kadar- yaygın olarak kullanılan bir deyiş olan 'Mamma, li Turchi' yani 'Anneciğim, Türkler!' sözüne (Kumrular, 2008: 7); İspanya'da günümüze kadar kalan 'Türk'ün geçtiği yerde ot bitmez' atasözüne (Lanza, 2008: 89) köken olurken, aşağı yukarı bu dönemde yaşayan Martin Luther'e de Türklerin Deccal olduğunu söylemiştir. Ayrıca 'Luther için Türkler Tanrı'nın gazabıdır.' (Baydur, 2008: 170) Türk korkusu Almanlarda ise 'Saygınlığı az, düşmanı çok.' ya da 'Türkler hemen bıçağa davranır.' (Güvenç, 1993: 300) sözleriyle kendini göstermektedir. Yine Osmanlının en güçlü olduğu dönemde yaşayan Shakespeare, *IV. Henry* adlı tiyatrosunda V. Henry'e, 'İstanbul'a varıp Türk'ü sakalından asacağım.' (Güvenç, 1993: 304) dedirtirken aynı korkudan esinlenmiş görünmektedir.

'1500'ler Avrupa'sında yaklaşık iki bin başlık (bildiri, levha, kitap, dergi) Türklerden bahsetmekteydi. Bunların çoğunluğunu ise din adamları tarafından provoke edilen Almanya'daki basımlar oluşturuyordu. Bu yıllarda kırsal kesimlerde ve şehirlerde istikrarlı bir şekilde sürdürülen vaazlar tüm halkı Türk'e karşı silah tutmaya davet eder. Knappe'den bir alıntı ise bu propagandanın nasıl bir söylemi olduğunu görmek açısından çarpıcıdır: 'Gök kubbenin altında Türklerden daha aşağı, zalim ve küstah canavarlar yoktur; onlar kimsenin yaşına ve cinsiyetine bakmadan acımasızca gençleri ve yaşlıları kesiyorlar ve hamile anaların karınlarından daha doğmamış çocukları koparıp alıyorlar.' 16. yüzyıl din adamı Enuntius bu portreyi başka bir cümleyle tamamlar: 'İnsanları kazığa geçirir, zulüm eder, yakar, kaynatır, asar, Tanrı'nın kutsal insanlarını işine geldiği gibi kana boğar.' (Kumrular, 2008: 119)

Günümüz Türklerine miras kalan 'olumsuz Türk' imgesinin serpilip gelişmesi Türklerin zirvede bulunduğu işte bu Ortaçağ sonu ile Yeniçağ başlarındaki dönemdir denilebilir. Bu dönemde nefret ve korku simgesi haline gelen Türklerin kökeni ve Türk sözcüğünün etimolojisi hakkında da son derece olumsuz söylemler ortaya konmuştur. Fernando Fernandez Lanza'nın ifade ettiği gibi 'Açıklanabilir istisnai durumlar dışında İspanyol kronikçileri ve yazarları Türk kelimesini tamamen pejoratif bir bağlamda ele alırlar. Bazı yazarlar bu tavırlarını kelimenin etimolojisi ile de haklı göstermeye çalışırlar. Onlar, 'Türk³ isminin (Turco) 'acı çektirme' (a torquendo) veya 'işkençe' (a tortura) ile ilişkili olduğunu, 'ellerine düşenlere acılar veren belalılar' anlamına geldiğini dahi söylemeye çalışırlar. Bazıları aşırı derecede zalim olduklarından onlara 'trux-trucis' dendiğini öne sürer. Bazıları bu şeytani soya Türkler denmesinin, antikçağda İskitya kralı olan Herkül'ün oğlu Theucra'dan ileri geldiğini belirtirler.' 16. ve 17. yüzyılda diğer birçok İspanyol yazar, Türk'ü sistematik olarak şiddet, kötülük ve zalimlikle kimliklendirir. Kökü ne olursa olsun bu kelime her zaman olumsuz kavramlarla bağlantılıdır.' (Lanza, 2008: 88)

Avrupa'da Türk korkusunun azalmaya başlaması, Türklerin eski gücünü kaybettiğini gösteren Karlofça Anlaşmasına dayanmaktadır. Karlofça Anlaşması Osmanlı tarihi açısından olduğu kadar Avrupa'daki Türk imgesi açısından da önemli bir dönemeçtir. O güne kadar var olagelen 'yenilmez Türk' imgesi yerini yavaş yavaş 'abartıldığı kadar değilmiş' yaklaşımına bırakmaya başlamıştır. Osmanlı'nın ilerlemesinin durduğu bu dönemde kâbus şeklini alan Türk korkusunun azalması Avrupa'daki Türk'e bakışı farklı bir yöne çekmeye başlamıştır. Artık Türk'ten eskisi kadar korkmayan Batılılar daha realist gözlemlerle Türklere bakmaya çalışmışlardır. Bunun belirgin bir örneği o dönem Fransız gezginlerinin söylemlerinde görülür. 'Türklerle kaynaşan Fransızlar Türklerin merhamet ve iyi yürekliliklerinden, askerlerin aza kanaat etmesinden etkilenmişler, Türk yemeklerini ve Türk şarabını sevmişlerdir. Avrupa'da Türklerin iftiraya uğradıklarını da belirtmişlerdir.' (Arıkan, 1999: 89 aktaran Alarslan, 2008: 150)

Aydınlanma Çağından II. Meşrutiyete kadar olan zaman diliminde ise Osmanlı'nın yıkılmaya yüz tutmuş bir hasta adam olması Avrupa'da Türk korkusunu artık ortadan silmiştir. Avrupa artık Türklerden korkmamakta ancak onu aşağı ve yabani bir ırk olarak adlandırmaya devam etmektedir. Bu dönem boyunca adlarından söz ettiren, Avrupa kültürüne, bilimine yön veren pek çok düşünür Avrupamerkezci bir bakış açısıyla Avrupa dışında kalan her halkı kendinden aşağıda görmekte ve fikirlerini Avrupa'da yaymaktadır. Yüzsüren'in de ifade ettiği gibi 'Hume, Locke, Ernest Renan, Hegel, Kant, Herder, Marx, Engels, James Mill ve daha pek çok düşünür halkların aşağılıklarını anlatırken onların değişmez ruhsal kötü özelliklerinden bahsetmekten geri kalmazlar.⁴ Halkların yeteneksizliklerinden, ruhsal olarak kötülüklerinden bahseder ve bunu ırksal özelliklere indirgerler.' (Yüzsüren, 2005: 86) Elbette bu aşağılamadan

³ İslam Ansiklopedisi Türk maddesi ise Batılılardan oldukça farklı tanımlar yapmaktadır: 'Türk adı çeşitli kaynaklarda çeşitli anlamlarla anılır. Çin kaynaklarında T'u-küe (Türk) 'miğfer', İslam kaynaklarında (Türk) 'terk edilmiş', Divanü Lügati't Türk'te Türk 'olgunluk çağı' anlamları verilir. A. Vambery'e göre Türk sözcüğünün kökeni 'türemek'tir. Ziya Gökalp ise sözcüğü 'türelî'(kanun ve nizam sahibi) diye açıklarken G.Doerfer Orhon Kitabesindeki Türk adının daha çok 'devlete bağlı halk, tebaa' anlamında kullanıldığını belirtmiştir.' (MEB İslam An. 1988: 143)

⁴ Kant, Herder, Hegel, Marx ve Engels'in Türkler hakkındaki olumsuz söylemleri için bkz. *Batı Düşününde Türk ve İslam İmgesi*, Prof. Dr. Onur Bilge Kula, Büke Yay. İstanbul 2002, 414 s.

Türkler de nasibini alır. Yukarıda adı geçen ve geçmeyen düşünürlerin etkisiyle oluşan ırkların eşitsizliği yargısı Gobineau'nun yardımlarıyla sistemli bir şekle sokulduktan sonra iyice pekişmiştir. Aslında bir diplomat olan Arthur de Gobineau⁵, 1853 yılında yazdığı *İnsan İrklarının Eşitsizliği/Farklılığı Üzerine Bir Deneme* kitabında ırkları çeşitli nedenlere göre ayırır ve sınıflandırmaya çalışır. Toplumların ilerlemesinin veya geri kalmasının nedenlerini bu ırksal özelliklere bağlar. Ona göre üstün ve aşağı ırklar vardır ve toplumların ilerlemesinin veya geri kalmasının nedeni bu ırksal özelliklerdir. İrkları beyaz, sarı ve siyah diye üçe ayırır⁶. Siyah ırk en alt basamakta yer alır, düşünme yeteneği sınırlı bir ırktır. Sonra sarı ırk, en tepede de beyaz ırk vardır. Beyaz insanın üstünlüğü akıldan, güzellikten ve güçlülükten gelir. Diğer ırklarda olmayan beyaz insanın medenileştirici bir özelliği vardır. Uygarlaşmaya ancak beyaz insan yeteneklidir, diğerleri pek ilerleyip gelişim gösteremezler. (Yüzsüren, 2005: 88) Bu tarz aşağılayıcı düşünceler nedeniyle Türklerin diğer Asya kavimleriyle birlikte sarı ırk mensubu oldukları, böylelikle beyaz ırktan olan Avrupalılar ile aralarında üstünlük bakımından pek çok fark bulunduğu uzun yıllar boyunca Avrupa'da söylenegelmiştir. Bu aşağılayıcı bilimsel (!) tespit sayesinde Türklerin aşağı/ilkel bir ırk oldukları imgesi Avrupa'da ciddi bir alıcı bulmuştur.

Yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız gibi Avrupa'daki Türk imgesi hemen her seferinde olumsuz bir söylemle vardır. Tarihsel, siyasal, dinsel, ırksal nedenlerle Türklerden hep olumsuz önyargılarla bahseden Avrupalılar arasında nadiren de olsa Türkleri seven, onlara övgü dolu söylemlerde bulunan gezginler ve düşünürler de olmuştur. 1536'da Osmanlı topraklarını ziyaret eden Fransız dilbilimci ve diplomat Guillaume Postel 'açık görüşlü bir Türk severdir. Voltaire Katolikliği eleştirmek adına, iklimin belirleyici olmadığı fikrini savunur ve Müslüman dünyanın eşitlikçiliği ve misafirperverliğinden hayranlıkla söz eder, Lamartine ve Thackeray Haçlılara karşı Türklerden yana tavır alırlar.' (Servantie, 2008: 69) Özellikle bir dönem Fransa dışişleri bakanlığı da yapan ve 1850'de Osmanlı topraklarında seyahat eden Lamartine, 'Geniş imparatorluğundaki farklı milletler arasında Türk milleti en asil olanıdır' ya da 'Orada, Tanrı ve insan, doğa ve sanat hep birlikte, yeryüzünde öylesine mükemmel bir yer yarattılar ki görülmeye değer.' sözleriyle Türk insanı ve İstanbul için övgü dolu söylemlerde bulunmuştur. Fransız romancı Pierre Loti gibi İspanyol romancı Vicente Blasco Ibanez de Türk dostudur. Ibanez, 'Türkiye'ye gelen bütün yazarlar bu millete layık görülen haksızlıklara karşı infial duymaktadır. Türk iyi ve açık yüreklidir...Türk, insanlar içinde en dindar olanıdır. İmanını sarsmak imkansızdır...Zavallı Türkiye! Onu yakından tanıdıkça daha çok seviyorum, çünkü meziyetlerini daha iyi fark edip takdir ediyor ve onu tehdit eden tehlikeleri daha açık bir şekilde görüyorum.' (Önalp, 2008: 262-264) diyerek Avrupa'daki genel Türk imgesinin çok dışında söylemlerde bulunmuştur. Üzülerek belirtmek gerekir ki burada ismi geçen ya da geçmeyen gezginlerin, düşünürlerin, edebiyatçıların bu ve benzer olumlu Türk imgeleri, diğerlerinin yanında çok cılız bir söylem olarak kalmakta, neredeyse istisnadan öteye geçmemektedir. Bütün söylemler içinde en baskın olanın kuşkusuz olumsuz imge olduğu açıktır ve bu Meşrutiyet döneminde de değişmeyecektir.

Meşrutiyet dönemine kadar Avrupa'da Türk imgesini özetleyecek olursak, Haçlı Seferleri ile dinsel bir düşman olarak tanımlanan Türklerin, Osmanlı'nın en zirvede olduğu dönemde bir korku nesnesi hâline geldikleri dikkat çekmektedir. 1492 ve sonrasında

⁵ Gobineau'nun fikirleri dünyanın her tarafında etkili olmuştur ancak özellikle Alman Nazilerin kendisinden çokça etkilendikleri bilinmektedir. (bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Arthur_de_Gobineau)

⁶ Avrupalıların ırkları sınıflandırırken kullandıkları kavramlar da dikkat çekicidir. Şimdiye kadar genellikle üç tip ırktan-bazen dörde, bazen beşe de ayrıldığı olmuştur- bahsedilmiştir. Buna göre piramitin en tepesindeki ırk beyaz olan 'Avropoid' ırktır. Piramitin ortasında sarılara ayrılan 'Mongoloid' ırk bulunur ve piramitin en altında siyah olan 'Negroid' ırk vardır. Burada Avrupalı antropologların Türkleri de içine dâhil ettikleri Mongoloid kavramına dikkat çekmek gerekir. Sözlüklerde *1-Moğol ırkına benzer, 2-Moğol ırkından, 3-Çekik gözlü ve geri zekâli.* anlamına gelen mongoloid, 'mongolism' ile yani 'geri zekâlilik hastalığı'yla aynı kökenden gelmektedir.(Atalay, 1999: 2255) Bu bağlamda, kimi Avrupalı antropologların mongoloid ırkına dâhil ettikleri Türklere, Samoyedlere, Fino-Ugorlara, Macarlara, Yakutlara, Tunguzlara, Mançulara, Tatarlara, Çinlilere, Hindçinlilere, Japonlara, Korelilere, Tibetlilere, Malezyyalılara, Polinezyyalılara, Maorilere, Mikronezyyalılara, Eskimolara ve Kızılderililer'e kavramı iki anlama gelecek şekilde kullanıp 'mongol' demek istedikleri de ortadadır. Bu kavramlaştırmada iyi niyet bulmak oldukça zordur.

Avrupalıların kendi kimliklerini var edebilmek için bir 'öteki'ne ihtiyaç duyması sonucu Türklerin-ve tüm Doğu'nun-öteki hâline getirildiği; Aydınlanma Çağından Osmanlı'nın yıkılışına kadar olan sürede ise özellikle Avrupalı düşünürlerin etkisiyle Türklerin artık bir korku nesnesi olarak değil aşağı bir ırk olarak kavrandıkları öne çıkmaktadır. Sözüm ona bilimsel ırk taksonomileri ve Darwinci düşüncelerle Türk'ü alt tür insan olarak görme eğiliminin yaygın olduğu; bununla birlikte cılız bir görüntü sergileyen olumlu Türk imgesinin de vicdan sahibi bazı düşünür ve yazarlar tarafından dillendirildiği dikkat çekmektedir.

2-Meşrutiyet Dönemi Türk Gezginlerinin Gözlemleriyle Avrupa'da Türk İmgesi:

2.1.Olumsuz Türk İmgesi

Daha önce de belirttiğimiz gibi önceki yıllarla karşılaştırıldığında Türkler bu dönemde yoğun bir gezi faaliyetine girmişlerdir. Avrupa ise en çok merak edilen ve görülmek istenen mekândır. Avrupa'yı gezmek ve orada gördüklerini ülkelerinde uygulamak isteyen bazı idealist Türk gezginleri gerçekten sağlam ve derinlikli gözlemlerde bulunmuşlar; bunları ülkelerinde uygulamak üzere kayıt altına alarak gezi kitapları oluşturmuşlardır. Bir kısım Türk gezgini içinse önemli olan gezmektir ve gezi kitabının amacı bu gezme esnasında tattığı lezzeti okuyucusuyla paylaşmaktır. Şerafettin Mağmumi⁷ işte bu ikinci tür gezginlerdendir. O, bütün bir Avrupa'yı bir turist kaygısızlığıyla gezmiş ve bu gezilerinde gördüklerini yine aynı kaygısızlıkla okuyucusuna aktarmıştır. Onun 1909'da yayımlanan *Brüksel ve Londra'da Seyahat Hatıraları* adlı kitabında, farklı Avrupa ülkelerini bir gezginden çok turist gibi dolaşan, yörenin insanı, sosyal hayatı hakkında bilgi vermekten çok, tarihi ve turistik yerlerini, müzelerini, kütüphanelerini, sergilerini, kiliselerini, cadde ve meydanlarını, tiyatrolarını, saraylarını, büyük binalarını, bahçe ve parklarını, şehrin imar durumunu ve ulaşımını önemseyen bir gezgin tipi karşımıza çıkar.

Yazarın Avrupa'daki Türk imgesi adına gözlemleri iki günlük Brüksel gezisinin sonunda Paris'e döndüğü trende anlatılır. Yazar trende tanıştığı genç bir Fransız bayandan bahseder ve onunla ettikleri sohbeti haber verir. Mağmumi'nin Fransız matmazelle tanışması sırasında vagondaki diğer yolcular Brüksel'deki sergiden söz açarlar. Geçen Paris sergisiyle Brüksel'dekini karşılaştıran konuşmacılar 'filan şube iyiydi filan şube kötüydü' tarzında konuşurken söz Osmanlı şubesine ve Kahire sokağına gelir, oradan da göbek atan çingenelere atlar. Derken iş politikaya ve Yunan savaşına dökülür. Mağmumi konuşma ortamını şöyle tarif eder: '*Herkes söze atılıyor. Herkesin reyî soruluyor. Bin türlü saçmalar, hezeyanlar. Hiçbiri ne Türkiye'ye gitmiş ne de Türkleri görmüşler. Ale'l-âmiyen yok bilmem 'Türkler barbardır! Başlarına bohça kadar kavuk giyerler! Avrupa medeniyetine dâhil olmamışlardır! Kadınlarına esir gibi muamele ediyorlar! Çocukları satarlar! Nisvâna ihtiram etmezler! Nezaketten bî-haberdirler!' Daha kâle, kaleme gelmez çeşit çeşit evham ve hayâlât. Başımnda yolcu kasketi olduğundan tabii benim Türk olduğumu bilmiyorlar. Nihayet matmazeli de daire-i mübâhaselerine aldılar. En insaflı o çıktı. Türkleri tanımadığı için sözleri ne tasdik ne de reddedebileceğini söyledi. Yalnız taaddüd-i zevcât meselesine itiraz etti. Birkaç defa müdafaaya girişmeye niyet ettim. Neye yarar. Türk olduğumu anlayınca susacaklar. Fakat fikirlerini tebdil edemeyeceğim. O halde istedikleri gibi dırlansınlar.'* (Mağmumi, 2008: 93)

Şerafettin Mağmumi'nin trendeki gözlemlerinde anlatıldığı gibi Avrupa'daki Türk imgesi ortaçağdan beri süregelen imgeden farklı değildir. Yolcular hiç görmedikleri bir millet hakkında kulaktan dolma bilgilerle konuşmakta fakat bu sözlerine de yürekten inanmaktadırlar. Barbarlıklarından kıyafetlerine, kadınlara davranışlarından nezaketsizliklerine kadar Türklerin her şeyi olumsuzdur. Yolculardan bir tanesinin bile olumlu bir fikir beyan etmemesi, hepsinin ortak kanaatinin bu olduğu anlamına gelir. Türkler hakkındaki bilginin eksikliği ve yanlışlığı bizzat bilgiyi verenlerin sağlam kaynak olmamasıyla ilgilidir. Hazard'ın da belirttiği gibi, '*Batılının Türkler hakkındaki fikirleri, ya sadece kendi işleriyle uğraşan tacirler ve gemiciler ya da doğru ve tam bilgi alamayacak kadar az oturan veya Türkiye'den geçen gezginler vasıtasıyla oluşmuştur.'* (Hazard, 1981: 28-29) Avrupalıların Osmanlılar hakkındaki

⁷ İncelememiz kitapların yayım sırasına göre yapmayı uygun gördük. Kronolojik olarak bu dönemdeki ilk Avrupa gezi kitabı Şerafettin Mağmumi'ye aittir.

bilgi kaynaklarının yanlışlığını tespit eden Hazard gibi Lady Montagu da mektuplarından birinde: 'Buradaki insanların muameleleriyle dinleri hakkında bize anlatılanların çok noksan olduğuna şüphe yok. Kendi işlerinden başka pek bir şeyle alakadar olmayan tüccarlar veyahut gittikleri yerlerde buralara dair eksiksiz malumat veremeyecek kadar kısa kalan seyyahlar haricinde, dünyanın bu kısmı nadiren gelinen yerlerdendir. Türkler, tüccarlarla samimi sohbetler etmeyecek kadar gururlu insanlar; dolayısıyla tüccarlar ancak karışık malumat verebilir ve bunlar da ekseriyetle yanlıştır. Bunların buraya dair verecekleri malumat, ancak bir Rum mahallesinde tavan arasında barınan bir Fransız mültecinin İngiliz sarayına dair vereceği malumat kadar doğru olabilir.' (Montagu, 2009: 27) diyerek Avrupalıların Türkler hakkındaki bilgilerinin doğru kaynaklar olmadığını tespit eder. Buna rağmen anlatılanların hepsi yegâne doğruymuş gibi algılanmış, Türkler hakkındaki eksik ve yanlış bilgiler zamanla iyice kalıplaşmıştır. Bu kaynaklarla beraber Batılı gezginlerin de söylemleri Avrupa'da çok etkili olmuştur. Bir İspanyol atasözü 'Uzun yolculuklara çıkan kuyruklu yalanlarla eve döner.' (Löschburg, 1998: 37) dese de yüzyıllar boyunca Avrupalı gezginlerin Osmanlı ile ilgili anlattıkları yalın bir gerçeklik olarak algılanmıştır. Gerçekten de son derece önyargılı ve nesnellikten uzak bu bilgilendirmeler nedeniyle oluşan hayali Türk imgesi Avrupalı zihninde iyice donup kalmıştır.

Yolculuğun ilerleyen dakikalarında kader Mağmumi'ye oradaki konuşmacılara bir ders vermesi için büyük bir fırsat vermiştir, şöyle ki: Mağmumi bu konuşmalardan rahatsız olup bir gazeteyle meşgul olmaya başlar. Çok geçmeden tren bir yerde durur ve gümrük muayenesi yapılacağı anons edilir. Bu esnada herkes bavullarını sırtlanıp trenden iner ve kontrol merkezine kadar yaklaşık elli metre yol yürürler. Mağmumi'nin tanıştığı Fransız matmazelin iki bavulu vardır ve bunlar bir kadının taşıyamayacağı kadar ağırdır. Etrafta hamal da yoktur. Güç bela çantalarını trenden indirebilen, çaresiz bakışlarla yardım bekleyen matmazole kompartmanda medenilikten, edepten, saygıdan bahseden yolculardan hiçbiri yardım etmez. 'O medeni Frenkler, kadınlara ve acizlere hürmet ve hizmet-i lâzimededen, âdaptan sivilize mösyoer bir kısmı yüksüz bir kısmı küçük bir çantayı hâmil olduğu halde zavallı aciz matmazole omuz çarparak geçi geçiveriyorlar. Aşk olsun koca zevzekler. Sizin sivilizasyonunuz çenenize, menfaat umduğunuz işe münhasır.'(s.95) diyen yazar, matmazole yardım teklif edince bayanın çok sevindiğini görür. Kadın, çantaların çok ağır olduğunu, ona zahmet olacağını söyleyince Mağmumi: 'Müsterih olunuz matmazel! Ben bir Türk'üm. Türklerin ne kadar kuvvetli olduklarını âlem tasdik eder. Hatta 'bir Türk kadar kuvvetli' darb-ı meselini işitmişsinizdir.' (s.95) der. Matmazel hayretler içinde 'Ay, siz Türk müsünüz?' diyerek böyle bir centilmenliğin bir Türk'ten gelmesinin şaşkınlığını yaşar. Çantalar kontrol edilip tekrar Mağmumi tarafından trene götürülene kadar matmazel adım başında yazara teşekkür eder. Trene girdikten sonra kompartmandaki yolculardan biri matmazole yorulup yorulmadığını sorunca, matmazel de 'Hayır mösyo yorulmadım. (Mağmumi'den ötürü) Şu mösyo lutf etmemiş olsaydı, yer üzerinde kalacaktım. Avrupalıların diriğ ettiği muaveneti bereket versin bir Şarklı, bir Türk maa-ziyâdet etti. Kendisine fevkalâde minnettarım.' (s. 95) diyerek cevap verir. Bu cevap karşısında herkes şaşırarak birbirine ve Mağmumi'ye bakmaya başlar. Mağmumi ise büyük bir mahviyetle 'Mübalağa ediyorsunuz matmazel. Bu, dünyanın her yerinde bir vazifedir. Hatta Şark'ta Türkler nezdinde daha hâlisâne ve samimâne îfâ ve edâ olunur. Büyük bir şey değil.' sözleriyle geveze Fransızları haşlar.

Mağmumi'nin gözlemlerinde görüldüğü gibi o dönemde Avrupa'daki Türk imgesi oldukça olumsuzdur. Bir Türk'ün gösterdiği centilmenlik, matmazelde sevinçle beraber bir şaşkınlığa neden olmuştur. 'Barbar ve zalim' bir Türk'ten böyle güzel bir davranış beklemeyen diğer yolcular da aynı şaşkınlığı yaşamaktadır. Bütün olumlu değerleri kendilerine, bütün kötülükleri de 'öteki'lere atfetmeyi âdet hâline getirmiş olan Batılının şaşkınlığıdır bu.

Mağmumi'nin bu gezi kitabındaki Türk imgesi bununla sınırlıdır, kitabın başka bir bölümünde Türk imgesi gözlenmez. Ayrıca Mağmumi'nin 1914'te yazdığı 'Fransa ve İtalya ve İsviçre'de Seyahat Hatıraları' adlı gezi kitabında da Türk imgesi adına herhangi bir gözlemde bulunulmamıştır.

Mağmumi'nin 1909'daki *Briüksel ve Londra'da Seyahat Hatıraları* adlı gezi kitabından sonra 1911'de art arda yayımlanan Avrupa gezi kitapları dikkat çeker. Bunlardan biri tıpkı Mağmumi gibi bu dönemde iki gezi kitabı yayımlayan Mehmet Enisi (Yalkı)'ya aittir. Mehmet Enisi 1911'de yayımladığı *Avrupa Hatıratım* adlı eserinde donanmada staj yapmak üzere gittiği Fransa'yı anlatmaktadır. Burada kaldığı iki yıl boyunca edindiği izlenimleri önce günü gününe not tutan yazar, ardından bunları sınıflandırıp zenginleştirerek kitap hâline getirmiştir. Yazarın İstanbul'dan Marsilya'ya kadar olan yolculuğunu, görev yaptığı gemiyi, Toulon, Nice, Cannes, Monaco, Monte Carlo gibi kentleri ayrıca Fransız donanmasını anlattığı bu kitabında biri olumlu biri de olumsuz olmak üzere iki ayrı Türk imgesi gözlenip okuyucuya aktarılmıştır. Olumlu imgelere daha sonra değineceğimiz için olumsuz Türk imgesi hakkındaki yazarın gözlemini aktarmaya çalışacağız.

Mehmet Enisi Avrupa'daki gezisi sırasında bir akşam, staj yaptığı donanma gemisindeki nöbetçi kaptanla konuşmaya dalar. Bu konuşmalarda söz Müslüman kadınlara gelince ikisi arasında bir polemik başlar. Yazarın '*Fransa âlem-i serbestîsi içinde ülfetyab olan bazı kısa fikirli ecnebilerin zanniyâtı gibi, bu mösyö de nisvân-ı İslâm hakkında bir fikr-i sahih hâsil edememişti.*' (Enisi, 2008: 164) diyerek tarif ettiği nöbetçi kaptan, '*Sizin kadınlarınız, ömürlerini hemen kâmil bir mahpusiyet içinde geçiriyorlar.*' çıkışıyla söze başlar ve '*Sizin kadınlarınız bizimkiler gibi cemiyetle me'luf değildir. Pencereleeri kafes parmaklıkla örtülmüş evler içindedirler. Uzun zamanlar böyle kafes arkasında ne yaparlar? Canları sıkılmaz mı?*' (s.165) diyerek Türk kadını toplumdan soyutlanmış, özgürlükleri elinden alınmış bir hapis hayatı yaşayan insan grubu olarak imler. Enisi, nöbetçi kaptanın bu sözlerine bunun dinî bir vecibe olduğunu ve kadınların çeşitli meşguliyetler, eğlenceler sayesinde evlerinde katiyen sıkılmadıklarını anlatarak cevap verir. Kaptan yazarın bu ifadeleriyle ikna olmayınca aralarındaki konuşma polemige dönüşür. Konuşmanın sonlarına doğru kaptan, bugün Müslüman kadınları arasında Avrupalı kadınları taklit ederek yaşayan pek çok kadının bulunduğunu, Avrupa'yı gezip gören Türkler sayesinde Avrupa yaşam tarzının Osmanlı kadınları arasında da yayıldığını belirterek, '*Bir zaman gelecek ki, tekmil Türkler, hususiyile kadınlarımız, bizim âdâtımıza döküleceklerdir.*' (s. 167) der. Enisi buna katılmaz ve '*Asla azizim. Sizin âdâtımız bizim kadınlarımızı zehirlemekten başka bir şeye yaramaz.*' (s.167) sözlerini söyleyerek Avrupa ahlakının Osmanlı kadınlarınca kesinlikle kabul edilmeyeceğini ve gayri ahlaki tavırların Müslüman kadınlar tarafından uygulanamayacağını anlatır.

Mehmet Enisi'nin polemige girdiği Fransız kaptanının Türk kadını hakkında beslediği oryantalist imgeler, Osmanlı kadını hakkında yüzlerce yıldır oluşturulmuş imgelerden farklı değildir. Servantie'nin de belirttiği gibi 'Ortaçağ Hristiyan inancında kadın daima şeytanın maşası olarak sunulur; bu da, İslam ülkelerinde kadının durumunun kavranamamasına yol açmıştır.' (Servantie, 2008: 32) Osmanlı toplumundaki kadının görece kapalı yapısı Avrupalının zihninde daima gizli kapaklı işler döndüren şehvetli kadın imgesine neden olmuştur. Fransız kaptanın söylemindeki '*Uzun zamanlar böyle kafes arkasında ne yaparlar? Canları sıkılmaz mı?*' ifadesinin arka planında böyle bir imge yatmaktadır. Bu hayalî imge, 1786'da Osmanlı topraklarını gezen Lady Craven'de şöyle dile getirilmektedir: 'Kadınların daha fazla özgürlüğe sahip olduğu ve ayıplamalardan bu kadar korunaklı olduğu başka ülke bilmiyorum. Hareminin kapısında bir çift terlik gören Türk kocanın oraya girmemesi gerekir. Yabancı biri karısını ziyaret ettiğinde, kimisi bu cinse duyduğu saygıdan, içeri girmez. Bir erkek için kadın kılığına girip böyle ziyaretlerde bulunmak hiç de zor olmasa gerek.' (Servantie, 2008: 40) Lady Craven'de görülen fantastik/erotik düşünceler, evlerinde kapalı Osmanlı kadınlarını sürekli ahlaksızlık yapan şehvet düşkünü varlıklar olarak imlemeye dönüktür. Benzer düşüncelerin Osmanlı haremi hakkında yüzlerce yıldır geliştirilip çoğaltıldığını hepimiz bilmekteyiz. Osmanlı kadınının kapalı yapısından rahatsız olan nöbetçi kaptan gibi Avrupalılar bu kadınlar hakkında sürekli şüphe halindedir. Elbette Enisi'nin çabaları bu şüpheyi ortadan kaldıramayacaktır.

Avrupalıların Türk kadınının yaşantısı üzerine yaptıkları eleştiri, 'öteki' olarak işaretledikleri bir toplumun herhangi bir değer yargısını ya da yaşam tarzını kendilerinden

'farklı' olarak değil, 'aşağı' olarak gördüklerini göstermektedir. Avrupa'nın tek doğru olarak kendi değerlerini görmesi 'öteki'ni her seferinde aşağı görmesine neden olmaktadır. Bu yaklaşım gereği Avrupalılar, Türk kadınına kendi istediği gibi hareket etme özgürlüğünü vermemektedirler. Avrupalı kadınlar nasıl ise Türk kadınlarının da öyle olması gerekir, çünkü 'normal' ya da 'aklı' olan onların yaptıklarıdır. Onlara göre Türk kadınının bu tarz yaşantısı katiyen normal değildir, bir an önce normalleşmeleri yani Avrupalılaşmaları gerekir.

Mehmet Enisi'nin *Avrupa Hatıratım*'daki olumsuz Türk imgesi bununla sınırlıdır ve yazarın 1914'te Almanya'daki gezisini anlattığı *Alman Ruhu* adlı Arap alfabeli gezi kitabında Avrupa'daki Türk imgesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Hasan Bedrettin'in 1911 yılında yayımladığı '*İtalya Nedir?*' adlı eseri İtalya'yı tanıtmak amacıyla kaleme alınan Arap alfabeli bir yapıttır. Eserin girişinde Trablusgarp Savaşı'nın başladığı 29 Eylül 1911 tarihinde İtalyanların Adriyatik Denizi'nde Osmanlı gemilerini batırmasından söz eden yazar, eserini tam savaşın başladığı, sıcak çatışmaların yaşandığı dönemde kaleme aldığından hamâsî bir söylem çerçevesinde oluşturmuştur.

Hasan Bedrettin, kitabı boyunca İtalya'nın tarihini, coğrafyasını, yeryüzü şekillerini, iklimini, ekonomisini, ordusunu anlatmış; bunu yaparken İtalyanları, 'haydut, eşkıya, engerek yılanı' gibi ifadelerle tasvir etmiş, onların tarihini uzunca anlattığı pasajlar hep 'isyanlarla dolu bir haydut tarihi' bakış açısıyla geliştirilmiştir. Yazarın oluşturmaya çalıştığı olumsuz İtalyan imgesi yoğun bir şekilde oksidentalist söylemi beraberinde getirmiştir. Yazarın İtalyanlardaki Türk imgesi hakkında söyledikleri de savaş ortamının psikolojisiyle söylenmiş gibidir. Yazara göre '*Italo* Balbo diğer birçok Avrupalılar gibi memalik-i Osmaniye'nin hemen taksim olunacağı zeamna düşmüş idi. Öyle zannediyordu ki Avusturya'ya Balkan şibh-i ceziresindeki amâl-i istilâcuyânesine İtalyanlar zahir olur ise ona mukabil Avusturya'dan İtalya'nın eyalâtı şimaliyesini terk ve tahliye etmeyi talep eyleyeceklerdi. Balbo Balkan şibh-i ceziresinde Avusturya'nın yerleşmesini Rusya İtalya'sından daha az tehlikeli ad eylemekte idi. İtalyanlar müteferrik, perişan kendilerini müdafaadan aciz bir halde buldukları bir sırada selametlerini devlet-i ebed müddet Osmaniye'nin mukasemesinde görüyorlar, intizar ediyorlardı. Fakat vakayi bunun aksini isbat etti. Devlet-i Osmaniye mukasemeye uğramadı ve uğramayacak da. Mukaseme fikirleri, mukaseme sözleri yüz seneyi müteceviz bir zamandan beri Avrupa'da vird-i zeban edilmiş bir şeydir.'

 (Hasan Bedrettin, 1911: 104-105)

Yukarıdaki alıntı kuşkusuz, Osmanlı'nın yıkılmaya yüz tutmuş son dönemlerinde Batıların 'hasta adam' söylemlerini ifade etmektedir. Osmanlı'nın gücünün azaldığı bu dönemde Avrupa'da Osmanlı'yı 'mukaseme' (paylaşma) telaşı başlamıştır. Yazarın da belirttiği gibi Avrupa yaklaşık yüz yıldır bu paylaşma sözlerini diline dolamıştır. Bu yönüyle Hasan Bedrettin'in eserindeki Osmanlı imgesi, artık korku unsuru olmaktan çıkmış, ölmesi an meselesi olmuş bir ihtiyar devlettir; Avrupa da onun ölümünü bekleyen çıkarıcı vâris görünümündedir. Ayrıca yazarın gezi kitabında oluşturduğu İtalyan imgesi ile İtalyanlardaki Türk imgesi, Grothaus'un, 'savaşan uluslar karşılıklı olarak birbirine düşman imgeler yaratır, imgeleri beslerler' (Grothaus, 1986'dan aktaran Güvenç, 1998: 301) yargısına uygun düşmektedir. Sıcak çatışmaların yaşandığı bir dönemde yazılan bir eserden soğukkanlı, objektif söylemler beklemek fazla iyimserlik olacaktır. Yazarın böyle bir ortamda düşmanı olumsuz görmesi, düşmanın da bizi olumsuz gördüğünü imlemesi, eşyanın tabiatının gereğidir, denilebilir.

Meşrutiyet döneminde Avrupa'yı anlatan bir diğer gezi kitabı sporcu, eğitimci ve siyasetçi Selim Sırrı Tarcan'a aittir. Yazar, 1909 yılında beden eğitimi ve spor alanında uzmanlık eğitimi almak için İsveç'e gitmiş ve orada iki yıl kalmıştır. Burada kaldığı süre zarfında İsveç ve İsveçliler hakkında çeşitli gözlemlerde bulunmuş ve 1911 yılında bunları '*Bizce Meçhul Hayatlar-İsveç'te Gördüklerim*' adıyla kitaplaştırmıştır. Kitap henüz Latin alfabesine aktarılmamıştır.

Selim Sırrı bu gezisinde özellikle mesleği ve ilgi alanı olan eğitim ile spor alanlarında gözlemlerini yoğunlaştırmıştır. Gerekli izinleri alarak İsveç'in pek çok eğitim kurumunu gezmiş, burada gördüklerini memleketinde uygulamak için kayıt altına almıştır. Yazar, bu gezilerinden birini de İsveç'te bir yetimhaneye ayırır. Yanına eşlik etmesi için verilen Matmazel Petri ile yetimhaneye geldiklerinde yetimhane müdiresi ile karşılaşmaları İsveç'teki Türk imgesi

hakkında ciddi ipuçları verir: ‘...Biraz sonra beyaza karib sarı saçlı, kırmızı yüzlü, uzun boylu, çingirak sesli, takriben otuz yaşında, gayet şen ve şatır bir matmazel koşarak yanımıza geldi. İsveççe:

__Petri! Affet, beklettim. Ne yapayım? Çocuklar yemeğe indi. Onların yerli yerine oturmalarına nezaret lazım, dedi. Bunları acele acele söylerken nazarları bana müsadif oldu, hürmetle eğilerek hemen bir baş selamı verdim. Yine arkadaşına:

__Mösyö tanıdığım bir çehre değil, galiba yabancı, dedi. Petri gülerek:

__Evet, ecnebi. Miralay Larson’un emriyle müessesatımızı gezdiriyorum, dedi.

__Rus mu? -Hayır! Alman? -Hayır! Fransız? -Hayır!

__Bilemeyeceğim söyle rica ederim. Ben ellerimi kavuşturmuş, şu iki hemşirenin büyük bir samimiyetle cereyan eden muhaverelerini dinliyordum. Nihayet Matmazel Petri:

__Türk, dedi. Müdire fena halde şaşaladı ve elini yüzüne götürerek bilâihtiyar:

__Türk mü? dedi. Fakat bunu öyle bir istigrah ve tevahhuşla söyledi ki ben bir kabahat işlemiş gibi önüme bakmaya mecbur oldum. Kadın hissiyatını ketm edemeyişinden utandı. Zaten kırmızı olan yüzü büsbütün pancar gibi oldu.

---Affedersiniz, mösyö, hiç Türk görmemiştim. Ben sizi başka simada, başka kıyafette tasavvur ediyordum. Türkiye’ye dair bir Abdullah, bir de Bin Bir Gece kitabından başka şey okumadım, dedi ve hatasını tamir etmek için:

__Sizde de artık hürriyet var. Siz de bizim gibi oldunuz, dedi. (Selim Sırrı, 1911: 123-124)

Yukarıdaki diyalog, İsveçli bir eğitimci müdirenin Türkler hakkındaki bilgisinin sadece bir iki masaldan ibaret olduğunu, bayanın okuduklarından ve dinlediklerinden yola çıkarak Türkleri çok daha değişik simada ve kıyafette tasavvur ettiğini anlatmaktadır. Avrupa, Türk’ü olağanüstü görünümlü bir yaratık ve bu yaratığa uygun çok garip kıyafetlerle hayal etmektedir. Hayalindeki Türk katiyen ‘normal’ bir insan değildir. Çünkü ‘normal’lik Avrupalıya mahsustur. Daha önce de belirttiğimiz gibi özellikle 1492 ve sonrasında kendisini ‘normal’ ve ‘üst’, diğerlerin tamamını ‘anormal’ ve ‘alt’ gören Batı düşüncesi bu taksonomisini sistemli bir şekilde sürekli işlemiştir. *Oryantalizm* adlı kitabında Edward Said, ‘Doğu’nun çok eski çağlardan bu yana garip yaratıklarla dolu, şaşırtıcı anılar ve görüntüler taşıyan ve doğaüstü olaylarla bezenmiş bir fanteziler dünyası olarak Avrupalılar tarafından yaratıldığını’ söyler. (Said, 1998: 11) Yine Said’e göre, Batı’nın Doğu’ya olan ilgisi sömürgecilik sonrası faaliyetleri ve sonrasında daha da artmıştır. Batı, özellikle on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Doğu’yu tanımak amacı ile yola çıkmış ve hegemonyasının genel şemsiyesi altında tüm güçlerini kullanarak Doğu’ya dalmıştır. Bu sırada akademik çalışmalar, başarılı gayretlerle Doğu’nun gerçeklerine uydurulmuş, müzelerde sergiler düzenlenmiş; kolonilerdeki yönetim şekilleri yeniden ele alınmış; yeni ve modern bürolar kurulmuş, antropoloji, biyoloji, lingüistik teorileri yeni fikirlerle süslenmiş, insanlık ve evren üzerine ırklara ve tarihe dayalı nazariyeler ortaya atılmış, ekonomik ve sosyal yeni görüşler, devrim, kültürel kişilik, ulusal karakter ve din üzerinde yepyeni düşünceler doğmuştur. Üstelik bütün bunlar Batı’nın Doğu üzerinde imal ettiği hayaller dünyasının sınırları içinde varlık kazanmıştır. O hayaller dünyası ki temelinde Batı’nın sadece üstünlük duyguları yer almaktadır. (Said, 1998: 20) Yüzyıllar içinde sistemli bir çalışmayla oluşturulan bu oryantalist geleneğin Avrupa’daki izdüşümü müdire hanımda gözlenmektedir. Ömründe hiçbir Türk görmeyen müdire, Avrupa’da oluşturulan bu ‘hayali Türk’ ile ‘gerçek Türk’ arasında bir çatışma yaşamakta ve bu çatışmayı şaşırarak ortaya koymaktadır.

Yine diyalogda müdire daha ‘Türk’ sözünü duyar duymaz garipseyerek ve korkarak tepkide bulunmaktadır. Bu da o dönem Avrupa’sında Turkofobinin devam ettiğini, İtalya’daki ‘Mamma, li, Turchi’ sözünün İsveç’te de yankılandığına işaret etmektedir. Diyalogda dikkat çeken bir başka durum da müdirenin hatasını telafi etmek için söylediği ‘Sizde de artık hürriyet var. Siz de bizim gibi oldunuz.’ sözleridir. Avrupa kendini özgürlük, hürriyet, demokrasi gibi kavramların beşiği olarak görürken Doğu’yu sürekli baskının, taassubun, tutsaklığın mekânı

olarak görmektedir. Bu anlayışı sistemleştiren Montesquieu'ya göre, siyasal rejimler iklim ve coğrafya gibi sabit etkilerle şekillenir. Buradan yola çıkan Montesquieu, Asya'nın sıcak iklimi ve düz alanlardan oluşan coğrafi yapısının Asyalıları köleliğe yatkın hâle getirdiğini; Avrupa'nın ise soğuk iklimi ve dağlık coğrafyası olduğundan, bunun da onları özgürlüğe yatkın yaptığını anlatır. Böylelikle Avrupa anayasal sistemlerle ve demokrasiyle yönetilmeye layıkken, Asya despotizmle yönetilmeyi hak eder. Montesquieu'nun 'Doğu Despotizmi' olarak kavramlaştırdığı bu duruma göre hür olmak, Avrupalılara mahsustur. Avrupa'yı etkileyen bu anlayışın müdireyi de etkilemesi doğaldır. Müdireye göre Asya'dan bir topluluk hürriyeti seçtiyse artık o da Avrupalılaştırmış demektir. Elbette, kadın meşrutiyetin ilanından haberdar olarak bu sözleri söylemektedir. Meşrutiyetin Türkleri Avrupalı yapmaya yettiğini söylemek ise vaziyeti kurtarmak amacıyla söylenmiş sığ bir ifadeden başka bir şey değildir; bunun böyle olmadığını kadın da bilmektedir.

Selim Sırrı'nın İsveç'te şahit olduğu bu olumsuz Türk imgesinden başka eserinde ileride değineceğimiz olumlu bir Türk imgesi de bulunmaktadır.

1911 yılında yayımlanan son gezi kitabı Ahmet İhsan'ın *Tuna'da Bir Hafta* adlı eseridir. Ahmet İhsan, bu kitabında Almanya'nın Passau kentinden başlayıp Romanya'nın Köstence şehrinde sona eren Tuna yolculuğunu anlatır. Bu gemi yolculuğu esnasında tuttuğu günlük notlarında daha çok Balkan coğrafyasına ve insanına yer veren yazar, Avrupa'daki Türk imgesi hakkında herhangi bir gözlemini aktarmamıştır.

Bu dönemde geziye çıkan ve edebiyatımıza iki gezi kitabı armağan eden bir diğer yazar Celal Nuri'dir. Celal Nuri'nin bu dönemdeki ilk gezi kitabı 1912 yılında Rusya ve İskandinav ülkelerine yaptığı yolculuğu anlattığı '*Şimal Hatıraları*'dır. Kitabında Rusya'yı anlatırken, Rusların bütün Müslümanlara karşı olumsuz bir bakışının bulunduğunu söyleyen yazar, '*Rusya evvel-be-evvel bir Ortodoks devletidir ve bu haysiyetle, bu sıfatla, İslamiyet ve ehl-i İslam'ı derin bir nazar-ı taassubla görür, nazar-ı adavetle görür.*' (Celal Nuri, 1997a: 15) diyerek Rusların dinmerkezci bir yaklaşımla bütün Müslümanları düşman olarak gördüğünü belirtir. Toplumların en ayırt edici özelliklerinden biri onların dinidir. Her din de kendisini doğru ve üstün; diğerlerini yanlış ve aşağı gördüğünden toplumların diğerlerini 'öteki'leştirilmesi kolay olmaktadır. Ruslar dinmerkezci bir bakış açısıyla Türklere yaklaştığından bu Müslüman toplumu 'öteki' ve düşman olarak görmektedirler ki bu da doğal bir durumdur. Bu gözlemden yola çıkarak Rusya'daki Türk imgesinin 'düşman öteki'den başka bir şey olmadığı gözlenmektedir.

Celal Nuri'nin *Şimal Hatıraları*'ndan bir yıl sonra yayımladığı gezi kitabı *Kutup Musâhabeleri*'nde ise yazar, Avrupa'daki Türk imgesi adına daha dikkate değer tespitlerde bulunur. Yazar 1913 yılında Hamburg-Amerika şirketinin Viktorya-Luize gemisiyle büyük bir deniz yolculuğuna çıkmıştır. Yolculuk esnasında tuttuğu notlardan oluşan '*Kutup Musâhabeleri*' adlı eserinde Almanya, İskoçya, Norveç, Lâponya, İzlanda gibi Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri hakkında bilgiler verir.

Yazar gemi yolculuğu esnasında bir gün yanı başında oturan yabancı bir kadından söz eder. Kadın kırk yaşlarında, kılık kıyafeti düzgün, akıllı görünümlü birisidir. Yazar kadınla biraz konuşunca onun Badlı olduğunu anlar. Sonra aralarında tatlı bir sohbet başlar. Bu sohbe yazar bir miktar flört de ekleyip ince sözler söyleyince kadın bundan hoşnut olur ve sohbet gittikçe koyulaşır. Sohbetin bu güzel, şen şakrak atmosferi bir müddet devam eder. Ancak yarım saat kadar sonra olanlar olur; çünkü Celal Nuri konuyu değiştirip 'Hanımefendi, biz Asyâiler...' diye söze başlamıştır. Bu 'Biz Asyâiler' sözü ortalığın buz kesmesine neden olur:

__Ne?

__Biz Asyâiler.

__Bu ne demek?

__Biz Türkler...

__Evet! Fransız veya Alman ana babadan doğmuş Fransa veya Almanya'da terbiye görmüş, büyülmüş bir Türk...

__İtimad ediniz Türk'üm. (Celal Nuri, 1997b: 27-28)

Diyaloğun sonunda Celal Nuri'nin gerçekten Türk olduğuna kanaat getiren kadın, yazarla arasına hemen bir mesafe koyar. Kadının ilgisinin azaldığını fark eden yazar, eskisinden daha nükteli sözler söyler fakat kadın artık gülmemektedir. *'Her ne desem aldırılmıyordu. Artık bende hiçbir nükte ve zarâfet, hiçbir incelik bulunmadığına mutmain idi. Giderken pek nîm resmî bir başını salladı. El bile vermedi. Acaba kim bilir, huzurunda ne görüyordu?'* (Celal Nuri, 1997b: 28) diyerek kadının tavrından şikâyet eden yazar, ona olan kızgınlığını ise şu sözlerle dile getirir: *'Süslü, sık, moda tabi bir kafa içinde âdî bir dimağ, fena cinsinden bir müfekkire, Avrupa sehifeleri ile dolu bir iz'ân, Avrupa taassubu, Avrupa tasallufu, Avrupa kabalığı, Garb ve Hristiyan saçma sapanları ile pür bir rûh.'* (Celal Nuri, 1997b: 28)

Avrupa'daki Türk önyargısına çok güzel bir örnek olabilecek bu sunumda Avrupalıların kibarlığı, inceliği, güzel söz söylemeyi Türklere yakıştıramadığını görmekteyiz. Kadının, Celal Nuri'nin güzel sözlerinden sonra onun Türk olduğuna inanamayışı bunu ispat etmektedir. Kadının hayalindeki Türk imgesiyle gerçeği arasındaki şok hâli onu gerçeğine değil hayaline sığınmaya götürmektedir. Bu da dikkat çekicidir. *Bütün Giritliler Yalan Söyler* adlı kitabında Silbermann, *'Önyargılar objektif delillere kapalıdır, çünkü önyargılar daha baştan peşin fikirle bağdaşmayan her türlü gerçeği reddetmektedir.'* (Silbermann, 2002: 146) derken tam da yukarıdaki kadının davranışından bahsediyor olmalıdır. Dikkat edilirse Selim Sırrı'nın gezi kitabındaki İsveçli müdire kadın gerçek ile hayal arasında kaldığında durumu kurtarmaya çalışmıştır ancak bu Alman kadın gözleriyle gördüğü gerçeğe değil önyargılarla oluşan hayali Türk imgesine sığınmayı yeğlemiştir. Bu, imge denen yapının ne kadar kemikleşmiş ve neredeyse vazgeçilemez oluşunu göstermektedir. Ulağlı, önyargılarla yoğrulmuş imgelerin zaman içinde kalıplaşarak halkın kolektif bilincine yerleştiğini söyler. Ona göre bu imgeler *'zaman içinde değişim geçirebilirler ancak bir imgenin oluşumu ve halk tarafından kabulü için gereken süre dikkate alındığında, bu değişimin yüzyıl kadar uzun süre alacağı da göz ardı edilmemelidir.'* (Ulağlı, 2006: 106) Gerçekten de bir toplum hakkında kalıplaşmış bir imge kısa zamanda değişmemektedir. Mithat Baydur'un demesine göre *'ABD'de Princeton Üniversitesi'nde, öğrencilerin belli milletler hakkında ne tür bir imaja sahip olduğunu açığa çıkarmak amacıyla bir araştırma yapılır ve denek olarak da öğrenciler kullanılır. Araştırma, 1933, 1951 ve 1969 yıllarında tekrar edilir; her bir dönem arasında yaklaşık yirmi yıl olmasına rağmen, imajlar değişmemiştir. Araştırmaya göre, Zenciler tembel, Çinliler geleneğe bağlı, Almanlar bilimsel, Amerikalılar materyalist, İngilizler soğuk, Türklere ise zalim ve saldırgandır.'* (Baydur, 2008: 171) Hem bu araştırmada hem de yukarıdaki Avrupalı kadında görüldüğü gibi olumsuz Türk imgesi uzun yıllar sonucu oluşmuştur ve etkisini uzun yıllar devam ettirmektedir. Bu diyalogdan, dönem Avrupa'sındaki Türk imgesinin *'medenileşmemiş, kaba saba bir Türk'* anlayışıyla paralel olduğunu, Türk'ün bir nefret imgesi olduğunu çıkartmak zor değildir.

Celal Nuri'nin bu gezi kitabındaki ikinci Türk imgesi de en az birincisi kadar çarpıcıdır. Bu Türk algısı da yine bir diyalog ortamında dile getirilir. Bir gün yazarın yolculuk ettiği gemi Norveç'in kuzeyinde bulunan Lofoten adalarının önünde demirler. Gemide bir gece eğlencesi tertip edilir. Güzel bir ziyafetten sonra kadın erkek hep birlikte sohbet etmeye başlar. Yazarın etrafında da üç kadın, iki erkek toplanır ve oluşan sohbet atmosferinde aşktan, evlilikten, kıskançlıktan bahsedilir. Bir ara madamlardan birisi Celal Nuri'nin kıskançlık hakkındaki fikrini öğrenmek için ona soru sorunca yazar *'biz Şarklıların bu konuda çok farklı duygu ve düşüncelere sahip olduğumuzu'* belirtir. Madam, Celal Nuri'nin bu cevabından sonra onun hakkındaki düşüncelerini şöyle aktarır: *'Sizi her görüşümde güleğim geliyor. Türk denir denmez aklıma bir harem dairesinin ortasında, havuz kenarında, entarisini, kürkünü giymiş, yatağanını takmış, etrafına zevcelerini, halayıklarını, dildadelerini almış, çubuğu veya nargilesi elinde garip bir adam gelir. Türk der demez Bin Bir Gece Masalları hayalimden geçer. Beyaz kravatlı, fraklı, bıyıkları kırılmış, Avrupalılar ile yemek yer, hatta bizim lisanımızda nüktedanlık ederek âdâb-ı muâşeret hususundaki*

hatalarımızı zaîfâne yüziümüze çarpar Türk hiç olur mu? Rica ederim bu komedyadan vazgeçiniz. 'Bal maske'de değiliz.' (Celal Nuri, 1997b: 72) Bu cümlelerle madam tıpkı kendileri gibi olan bir Türk'ü kabullenemeyerek hayalindeki Türk imgesini açığa vurur. Buna göre Türk deyince akla gelen şey, haremde onlarca kadının bulunduğu, elinde nargilesiyle yan gelip yatan, garip kıyafetli birisidir. Türk, Bin Bir Gece Masalları'nın adamıdır. Batılılar gibi giyinip onlar gibi konuşan, âdâb-ı muâşeretini en az onlar kadar bilen bir Türk gerçek olamaz. O olsa olsa rol yapıyordur, bu katiyen onun gerçek yüzü olamaz. Celal Nuri'nin yüzündeki Batılı görüntü bir maske olmalıdır hâlbuki madamın son cümlesinde belirttiği gibi burası maskeli balo değildir. Madam, hayalindeki Türk'ü gerçek, gerçek Türk'ü hayal olarak algılamaktadır. Ona göre asıl gerçeğin ortaya çıkması için Celal Nuri'nin bu komedyadan vazgeçmesi, yüzündeki maskeyi indirmesi gerekmektedir.

Madamın açık yüreklilikle dile getirdiği bu hayalî Türk imgesi Avrupa'da yüzyıllar boyunca gerçeğinden daha çok prim yapmıştır. Avrupa'dan Osmanlı topraklarına seyahat eden pek çok gezgin gördüklerini nesnel bir tavırla değil kendi algıladığı biçimde aktardığından Avrupalı okur, salt gerçeklerle değil hayalî, ütöpik olanlarla tanışmıştır. Ulağlı, yazarların neden gerçeklerden uzaklaşarak, gerçeği deforme ederek eser oluşturduklarını şöyle açıklar: 'Hayal ile üretilen bir eser daha çok okuyucu ve izleyici bulur. Bir yeri salt gerçekler ile anlatmak çok az kişinin ilgisini çekerken, hayal ile örülmüş anlatılar birçok kişinin daha fazla ilgisini çeker. Dünyada en fazla turist çeken yerlerden biri olan Mısır, büyüsunü ne piramitlerinin ihtişamına ne Mısır'da büyük bir uygarlık yaşamasına ne güzel bir ülke olmasına borçludur. Yaratılan hayali Mısır'da, piramitlerin gizemi, firavunların laneti, Cleopatra, Mısır büyüsunü hazırlayan nedenlerdir. Mısır'ı ziyaret eden insanların görmek istedikleri, bu gizemli geçmişin izlerini sürmektir. Yine Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin ilk görmek istedikleri yerlerin başında saraylar ve sarayların içindeki harem gelir. Bunun nedeni yine kendi ülkelerinde edindikleri Türkiye imgesinin hayali bir Türkiye bilgisine dayanmasıdır.' (Ulağlı, 2006: 94) Gezginlerin, tüccarların, oryantalistlerin gerçeği deforme ederek büyük bir gayretle oluşturdukları bu fantastik Türk imgesi Meşrutiyet döneminde de etkisini sürdürmektedir.

Sohbetin devamında Celal Nuri, madamın bu söylemlerini alaya alarak memlekette dört karısı ile iki düzine cariyesi olduğunu, takriben yirmi dört çocuğu bulunduğunu alaylı alaylı anlatır. Her sözünde kahkahalara boğulan Avrupalılar Celal Nuri'nin bu şakalarına mukabele ederler. Bu samimi ve neşeli sohbet sırasında aynı madam, Celal Nuri'ye biraz işveli bir şekilde: '*Sizin memleketinize geldiğimde bana kaç harem göstereceksiniz?*' diye sorar ve hayalindeki haremî şöyle anlatır: '*Bana harem denilince büyük, otel gibi fakat gizli bir yerde kain bir saray gelir. Duvarlar zindan duvarı gibi. İçinde maceralar cereyan eder. Üç yüz hanımsız harem olmaz. Bu hanımlar fırkalara mümkasim olarak 'Paşa'yı idare ederler. Bir aşk ve garâm, bir şetâret ve letâfet âlemi. Bosfor'un kenarında kaç harem var?'* (Celal Nuri, 1997b: 73) Madamın akli sürekli haremde dir. Hayalindeki harem imgesini dile getiren madam, haremî gizli saklı bir yerde gizli saklı işlerin çevrildiği bir aşk mekânı olarak düşünmektedir. Boğaz'ın kenarında kaç harem olduğunu sorunca Celal Nuri ona aynı işveyle şöyle cevap verir: '*Azizem! Bosfor'a kadar gitmeye ne hacet? Hiç bir Türk haremsiz olabilir mi? Vapurda bile, gizli bir yerde, haremimin bir kısmı var. İsterseniz size orasını göstereyim.'* (Celal Nuri, 1997b: 73)

Avrupalıların Türkler hakkında geliştirdikleri en meşhur imgelerden biri bu harem imgesidir. İçine girip gözlemleyemedikleri bu haremî Avrupalılar o denli hayali bir şekle sokmuşlar ve o denli yoğun bir şekilde işlemişlerdir ki nihayet bundan etkilenen Türkler de tıpkı Avrupalılar gibi bir harem algısı geliştirmeye başlamışlardır. Servantie'nin çok yerinde tespitiyle Batı'da 'harem, kadın-erkek ilişkilerinin bedensel, cinsel unsurlarına indirgendiği, bedensel zevklerin mekânı olarak düşünülür. Haremdeki Türk, sultan, bir Don Giovanni prototipi, tabiatın sınırsız güç ve kösnül güdüler bahşettiği, kendini dünyevi hazlara sınırsızca adayın süper erkek, iblisin vücut bulduğu baştan çıkarıcı, ilk günah kavramından uzaklaşmış, 300 karılı ya da cariyeli (İncil'de Salamon'la ilgili olarak geçen sayıdan kaynaklanmış olabilecek bu rakam sık sık geçer) ya da (Bin Bir Gece Masalları'ndaki sayıdan iki fazla) 'bin üç kadın' olan adam, bir bakıma cinsel ilişkileri ziyan etmektedir. (Servantie, 2008: 33-34) Yine Servantie,

Batıların hayal dünyasında bu kadar yer edinen harem ve haremde 'ziyan edilen cinsel ilişki' anlayışının Ortaçağ kilisesiyle bağlantısı olduğunu düşünür. Ona göre 'Ortaçağ kilisesi, evliliği kutsayarak, üreme amacı taşımayan her türlü cinsel ilişkiyi lanetleyerek ve aynı zamanda ölçülülüğün üstünlüğünü savunarak Batıların tavırlarını değiştirmişti. Aynı dönemde kilise, tek eşliliği de yüceltiyordu. Rönesans'ta, Kalvenizmle birlikte, sekülerleşme cinsel ilişkinin araçsallaşması sonucunu doğurdu: Cinsel ilişki ancak ürüne-çocuk-yönelik olduğunda anlam taşır, sırf haz için haz duymak kınamayla karşılanırdı.' (Servantie, 2008: 33) Önceleri Ortaçağ kilisesinin bu anlayışıyla beslenen harem, Batı'da bir 'günah yuvası'ndan başka bir şey değildir. Batı, haremi, Türklerin akıl almaz bir günah hayatı içinde oldukları bir yer olarak algılar. Aradan uzun yıllar geçip de Batı'da ileri derecede sekülerleşme başlayınca, harem, günah yuvası anlayışından sıyrılarak fantastik cinsel ilişkilerin mekânı bağlamında ilgi odağı hâline gelir. Tıpkı madamda olduğu gibi artık ayıplama değil merak daha ön plandadır.

Madamın harem bağlamında dile getirdiği Türk kadını imgesi de eski Batılı anlayıştan farklı değildir. Avrupa'da, haremdeki Türk kadını 'kilit altında tutulan, haremde gizlenen, ona bekçilik eden hadımların iktidarsızlığından bıkmış, kendini şehvani düşlere kaptırmış birisi' (Servantie, 2008: 32) olarak algılanır. 'Batıların inancına göre bu kadın, onu sırf efendisinin arzularını yerine getiren bir alet hâline getirmeyi amaçlayan bir manastır hayatına mahkûm edilir ve efendisinin keyfi olarak hemcinslerinden birinin cazibesine teslim olması halinde kıskançlık içinde çürüyüp gider. O, kendisini esir alan ve akılsız kılan, sınırsız bir şehvet düşkünlüğü içindedir...Türk kadınları dünyanın en cazibeli yaratıklarıdır. Adeta aşk için yaratılmışlardır; hareketleri, mimikleri, konuşmaları ve görünüşleri cinsellik yüklüdür, sevecen ve daimi bir tutkuyu alevlemeye son derece yatkındır. Yapacak başka işleri olmadığından hoşnut etmeyi iş edinmişlerdir.' (Servantie, 2008: 32) Burcu Alarşan, Türk imgesinin görsel yansımalarını incelediği çalışmasında, Batıların çizdikleri resimlerde yabancı erkeklerin görmesine olanak olmayan kadınlara özel mekânlardan hamamları ve konutları, özellikle de saray haremelerini konu edindiklerini belirtir. 'Görülmesi imkânsız olan bu mekânların işlenmesi, kimi zaman duyulanlarla, çoğu zaman da hayal dünyasının yarattıklarıyla karşımıza çıkar tablolarla...(Bu tablolar) pürüzsüz, kusursuz Doğu'ya özgü egzotizmin içinde şehvetli, beyaz vücutları, Osmanlı, Doğulu, Türk deyince akla gelenleri yansıtır.' (Alarşan, 2008: 154-155)

Ressamların, gezginlerin, tüccarların, oryantalistlerin, kilisenin ve daha sayılamayacak pek çoklarının el birliğiyle ürettiği hayalî Türk erkeği, hareminden çıkmayan cinsellikten ve yatıp dinlenmekten başka bir şey düşünmeyen bir adam; Türk kadını ise erkeğini hoşnut etmekten başka görevi olmayan son derece şehvetli ve cazibeli bir 'dişi' olarak imgeleştirilmiştir. Celal Nuri'nin gezi kitabında, Avrupa'da Türk imgesinin hemen hiç değişmediği, yüzyıllardır çiğnenen harem sakızının hâlâ ağızlarında olduğu dikkat çekmektedir.

Modern Türk edebiyatının ve basınının özgün isimlerinden Ahmet Rasim de bu dönemde bir gezi kitabı yayımlamıştır. 'Romanya Mektupları' adıyla 1917 yılında yayımlanan eser, Ahmet Rasim'in Aralık 1916 ile Ocak 1917 arasında Romanya cephesinden Tasvir-i Efkâr gazetesine gönderdiği yazılardan oluşmaktadır.

Ahmet Rasim bu geziye görevli olarak çıkmıştır. Görevi, Romanya cephesinde çarpışan Türk askerlerine gönderilen tütünü ulaştırmaktır. Önce Sofya, ardından Plevne, Varna, Mecidiye, İbrail ve Bükreş'i gören yazar Bulgaristan ve Romanya hakkında izlenimlerini okuyucularıyla paylaşır. Savaş ortamının gözlükleriyle çevresini gözlemleyen yazarın 'öteki' karşısındaki tavrı hem olumlu hem olumsuz unsurları barındırmaktadır.

Ahmet Rasim'in Avrupa'daki Türk imgesine dair söylemleri Tuna nehrinin kıyısında gerçekleşir. Gezisi boyunca tanıştığı 'öteki'lerin kendisine kibar ve nazik davranması biz'e olan bakışların olumlu olduğunu imlese de Ahmet Rasim'in Tuna nehrini görünce söyledikleri Avrupa'daki 'barbar Türk' imgesinin hâlâ devam ettiğini ortaya koyar.

Tuna, diğer gezginlerde olduğu gibi Ahmet Rasim'de de hüznün kaynağıdır. Bir zamanlar bizim olan, bizim topraklarımızı sulayan Tuna, yazara tarihte hüznü bir yolculuk

yaptırır. Ta Yıldırım Bayezid zamanında başlayan Tuna sevdasından yola çıkan yazar, üç kıtaya yayılan Osmanlı devletini düşünür ve Avrupalıların bundan nasıl rahatsız olduklarını anlatır. Bu genişlemeden hoşlanmayan Avrupa'nın Türkleri barbar olarak adlandırdıklarını söyleyen yazar şunları kaydeder: 'Bu genişleme, elbette bazılarının küfredersine adlandırdığı bir 'Barbar İstilas'ının sonucu oluşmuştu. Biz 'barbar' idiysek Avrupa ne idi? Onlarda ne varsa bizde vardı, fakat bizdekiler onlarda kıt değil miydi? İşte kendilerinin yazdıkları tarihler, işte bizimkiler! Fransız şövalyeleri bile Niğbolu Savaşı'na gelinceye kadar uğradıkları köy ve kasabaları talan etmemişler miydi? Nemçeliler, Macarlar, Sırplar, Romenler, İslavlar, Slavonlar, Bulgarlar hangi irfan ve kabiliyet ile donanmışlardı? Kazıklı Voyvoda'nın utanılacak cinayetlerini hangi Türk tasavvur edebilmiş, hangi Türk Honyad gibi yemek yerken zevk için esirleri birer birer boğazlatmıştır? Yöneticileri bu vahşette olan toplumların insanları kim bilir ne kadar canavar idi? Venedik, Ceneviz, İspanya, Malta, Fransa korsanları unutuldu mu?' (Ahmet Rasim, 1988: 88-89) Ahmet Rasim'e göre Avrupa, Türk'ü barbar olarak adlandırmış ve böyle imgelemiştir, hâlbuki asıl barbar olan Avrupa'dır. Kendi tarihlerinin de aynı barbarlığı kaydettiğini belirten yazar Türk'ün zaferlerinin onları böyle bir söyleme ittiğini belirtir. Yazarın savunmacı bir yaklaşımla söylediği bu ifadeler etnosantrik bir tavrın ürünüdür. Pasmazoğlu'nun da belirttiği gibi 'Birey için başka ülkeler hakkında konuşmak ve yazmak, tabii ki, daha kolaydır. Kendi ülkesi söz konusu olduğunda ise birey, duygularının esiridir; gerçeği anlayabileceğini ve gerçek olmayandan ayırabileceğini sanır.' (Pasmazoğlu, 1998: 10) Yazar, 'öteki'lerin biz'i barbar olarak adlandırmasına dayanamaz ve duygusal bir tutumla tıpkı 'öteki'lerin biz'e yaptıkları gibi onları dışlar. Ahmet Rasim bu söylemleriyle, Batı'nın Türkler hakkındaki olumsuz imgesinin Türklerin tarihteki kahramanlıklarından kaynaklandığını tespit eder. Yazarın bir dönemler Osmanlı toprakları olan bu coğrafyadaki gezintisinde tarihten kopmadığı, savaş ortamının da getirdiği hamâset söylemleriyle gezisinde Türk imgesinden bahsettiği dikkati çeker.

1917'de gezi kitabı yayımlayan bir diğer yazar Mehmed Celal'dir.⁸ Yazar ikinci kez ziyaret etme fırsatı bulduğu Almanya hakkındaki izlenimlerini '*Almanya'daki İhtisasâtım*' adlı gezi kitabında dile getirmiştir. Henüz Latin alfabesine aktarılmayan bu eserde yoğun bir Alman hayranlığı dikkat çeker. Yazar, Almanlara hayran olmakla kalmaz neredeyse onlara iman eder. Almanlara aşırı güven duyan yazarın 1. Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı bir dönemde kaleme aldığı kitap, Almanların bu savaşı kesinlikle kazanacağını, Türklerin bu savaşa Almanya'nın yanında girmekle en büyük doğruyu yaptığını anlatır durur.

Savaş ortamında kaleme alınan bu kitapta 'öteki'ne İtilaf devleti ve İttifak devleti bağlamında yaklaşılır. Buna göre Almanlar bizim can dostumuz, bizi gönülden seven müttefiklerimizdir. İngilizler ise can düşmanımızdır ve kesinlikle 1. Dünya Savaşı İngilizler yüzünden çıkmıştır. Yazarın bu bağlamdaki değerlendirmeleri nedeniyle Avrupa'da o dönem için ortak bir Türk imgesinin varlığını tespit etmek zordur. Türk'e bakışta İtilaf devletlerinden olmak ile İttifak devletlerinden olmak arasında büyük farklar vardır. Bunun belirgin bir örneği İngiliz ve Alman söylemlerinde görülür. Mehmed Celal, İngilizlerin kendilerinden ve çıkarlarından başka hiçbir ülkeyi ya da milleti sevmediğini dolayısıyla Türkleri de sevmediğini anlatırken Almanların ise müttefiki olan devletlere sıcak bir muhabbet beslediğini ifade eder. Öyle ki yazar kitabında Almanların savaş nedeniyle ciddi anlamda şeker sıkıntısı çektiklerini, devletin kendi halkına şekeri kısıtladığını buna rağmen Türkiye'ye şeker ihraç etmeye izin verdiğini söyler: '*Bizde tevzi edilen bu şekerlerin kısm-ı âzâmı Almanya mahsûlü olduğu ve Alman hükümetinin, buraya gönderilmek üzere, ihracına müsaade ettiği nazar-ı dikkate alınır, hükümet-i mezkûrenin kendi ahâlisinden mahrum ettiği bir malı, müttefiklerinden esirgemediği tahakkuk eder.*' (Mehmed Celal, 1917: 10) Yazara göre bu ticaret Almanların biz'i sevdiğine işaret etmektedir.

Almanya'yı gerçekten çok seven, her fırsatta Almanlara hayranlığını dile getiren yazara göre İttifak devletleri kesinlikle bu savaşı kazanacaklardır, Almanya gibi bir devletin yenilmesi düşünülemez. Yazar bu kanaatini birkaç yerde tekrarlar ve nasıl olsa savaş kazanılacağı için

⁸Burada bir gezi kitabıyla kendisinden bahsettiğimiz Mehmed Celal, romancı Mehmet Celal değildir. Bu gezi kitabının sahibi bir dönem Mülkiye Mektebi'nde müdürlük yapmış olan, hakkında Ali Çankaya Mücellidoğlu'nun, '*Mülkiye tarihi ve Mülkiyeliler: 1859-1949*' kitabında kısa bir bilgi bulabildiğimiz Mehmed Celal'dir.

savaş sonrasında Almanlarla ortak işler yapılmasını teklif eder. Bunları anlattığı bölümde yazar Avrupa'daki Türk imgesine de şu sözlerle değinir: *'Biz şimdiye kadar hangi ecnebi ile muameleye girişmiş isek hemen cümlesinde az çok aldatılmışızdır. Binaenaleyh ecânibe biraz itimatsızız. Bizde dūçarı tezelzül olan bu itimat ancak münasebet-i iktisâdiyede bulunulacak milletlerin gösterecekleri tokgözlülük, hakşinaslık ile bizi kendi teşebbüslerine iştirak ettirmekle, hakîr görmemekle, hukuk-ı mütesaviyeye layık ve malik olamadığımızı kavlen ve fiilen teslim etmekle mümkündür.'* (Mehmed Celal, 1917: 30) Yazarın bu sözlerle dile getirmek istediği şey, Avrupalıların artık yıkılmaya yüz tutmuş olan Osmanlı devletini sürekli küçük gördükleri, herhangi bir ticaret durumunda eşit davranmadıklarıdır. Yazarın burada bahsettiği Türk imgesi dönem Avrupa'sındaki başat söylemlerden biridir. Avrupalıya göre Türkler artık eski gücünü tamamen kaybetmiş, bir daha toparlanması mümkün olmayan bir millettir. Turkofobinin iyiden iyiye azaldığı bu dönemde Türkler siyaset arenasında artık korku nesnesi olmaktan çıkmıştır. Eyigün, Batı edebiyatındaki 'öteki' konusunu incelediği çalışmasında Batı'daki Türk korkusunun azalması ile ilgili şu tespitlerde bulunur: *'19. yüzyılın ikinci yarısı, Batı kültürünün her alanda üstünlük sağladığı, Avrupa'da Almanya gibi ulus devletlerin kurulduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaya başladığı bir dönem adıdır. Hâliyle bu dönemde edebiyata konu edilen öteki, artık ne korkulacak ne de sığınılacak bir şeydir. Öteki, artık her yönüyle aşağı kültür olarak değerlendirilir ve Batılı olanın da karşıtıdır.'* (Eyigün, 2004: 527) Daha önce de değinildiği gibi Avrupalıların Türkleri hakir görmeleri Osmanlı devletinin eski gücünü kaybetmesiyle ortaya çıkmış ve özellikle 19. yüzyıldaki ırk taksonomileri ile de iyice belirginleşmiştir. Osmanlı devletinin kendisini toparlayamayıp da yıkılmaya yüz tutması ise bu mutlak ırk anlayışına tuz biber olmuş, Avrupalıların ortaya attıkları bu ırk teorilerine iyice sahip çıkmalarına neden olmuştur. İlerlemeyi, kalkınmayı beyaz adamın aklına bağlayan, diğer ırkların bunlara gücünün yetmeyeceğini düşünen Avrupa'nın 'öteki' olarak işaretlediği toplumlara yukarıdan bakışı Meşrutiyet dönemindeki Türk gezgininin gözünden kaçmamaktadır. Mehmed Celal Almanları da dâhil ettiği bu 'ecnebi' zihniyetini eleştirirken bunun savaştan sonra düzeltilmesi gerektiğini savunur.

Bu dönemde gezi kitabı yayımlayan diğer bir yazar Yusuf Samih'tir. Asmaî takma adıyla *'Sikilye-Sicilya Hatırası'* adlı gezi kitabını 1922'de yayımlamıştır. Eser henüz Latin alfabesine aktarılmamıştır. Asmaî, bu eserinde Napoli, Palermo, Sicilya gibi dolaştığı tüm coğrafyaya ve yöre halkına karşı dinmerkezci bir yaklaşım sergilemiştir. Yazar, dolaştığı her yeri bir Müslüman kimliği ile gezer, Hristiyan olan yerli halkı hemen hiçbir şeyiyle beğenmez. Onları ötekileştirirken referans aldığı şey hemen her zaman İslamiyet'tir.

Asmaî'nin eserinde Avrupa'daki Türk imgesine dair söylemler belirgin gözlemlerle ya da yöre halkıyla yapılan diyaloglarla değil, 'öteki'nin Müslümanlara yaptıkları zulümlerle ortaya çıkar. Bu gezi kitabında 'öteki' olan Sicilyalı Katolikler kendi 'öteki'leri olan Müslümanlara son derece gaddarca davranmıştır; dolayısıyla Sicilya'daki Müslüman-Türk imgesi 'düşman öteki' bağlamında yer alır.

Asmaî, Sicilya gezisinde buraların daha önce Müslüman Araplar tarafından fethedildiğini ve buraya medeniyeti Müslümanların getirdiğini anlatır: *'Sicilya'ya asâkir-i İslam girdiği zaman merkezi İstanbul'da bulunan Şark İmparatorluğu adanın hâkimiydi. Ziraat ve ticareti hiç derecesinde bulunuyordu. Sanayi de yoktu. Maarif ciheti ise tekmil papazların elinde bulunduğundan halkın binde biri bile okumak ve yazmak bilmezdi....Asâkir, memurîn, muhacirîn-i İslam, Suriye'nin ve Mısır'ın her türlü ulûm, sanayi ve ziraatiyle gelmişler ve her şeyden mukaddem adaya kanun ve şeriat-ı İslamiye namında bir adalet getirmişlerdi...Yarım asır kadar bir zaman içinde sanat, ticaret ve ziraat ziyadesiyle terakki eylemiş ve Palermo dahi adanın en mamûr bir şehri olmuş kalmıştı.'* (Asmaî 1922, 115-116)

Yazarın Müslüman atalarından pek çok hatıra kalan bu coğrafyada dolaşması onu sürekli hüznlendirir. Adaya pek çok İslam âlimi gelmiştir ve bunlar orada medfun buldukları halde kendilerinden ve mezarlarından eser kalmamıştır. Yazar buraları dolaşırken sık sık gözyaşı döker ve şimdi 'öteki'nin olan her yerde 'biz'i görür. Palermo'da eskiden cami olarak kullanılmış bir binayı ziyaret eden yazar, *'Ya ihvan-ı din! Kan ve canlarımız pahasına*

kazanarak İslam'a vatan eylediğiniz bu adayı ahlaksız ahlâfınız cehalet yoluna feda ve ehl-i teslise peşkeş çektiler. İlan-ı Kelimetullah için bina eylediğiniz şu mabedin geliniz de bugünkü hâline bakınız. Minaresine çan talik ve mihrabına salib rezk etmişlerdir. Acaba bu halleri görüp de acımayan ve ciğeri yanmayan bir Müslüman bulunur mu?' (Asmaî 1922, 55) diyerek 'öteki'nin biz'e ait ne varsa katlettiğini söyler. İlerleyen bölümde ise biz Türklerin herhangi bir yabancı ülkeyi fethettiğimizde onların ibadethanelerine ve dini yaşantılarına karışmadığımızı anlatır. Kuşkusuz yazarın bu söylemleri, kitabı boyunca devam eden dinmerkezci bir bakışla oluşturulmuş oksidentalist söylemlerdir.

Asmaî dolaştığı tüm coğrafyada 'öteki'nin yıkıcılığını görür. Daha önce Müslümanlar eliyle yapılan hemen hiçbir şeyden günümüze eser kalmamıştır. İslam'a ve Müslümanlara duyulan kin başka hiçbir zümreye duyulmamıştır. Yazarın Siraküza şehrini gezdikten sonra söyledikleri dikkat çekicidir: 'Acaibime giden bir şey varsa o da Siraküza'da iskân veya hükümet etmiş ne kadar milletler varsa, İslam'dan başka cümlesinin az çok eserleri mahfûzdur. İslam'ın ise Siraküza'da bugünde hiçbir şeyi kalmamıştır. Ehl-i salibin İslam aleyhine minelkadim kinleri olduğunu bildirdim. Fakat kinleri yoluna kütüb ve âsâr-ı İslamiyeyi ve medeniyete hizmetleri muhakkak bulunan ulema ve ümera-yı ümmet-i Muhammedi kurban eylemekteki zararı idrak etmeyeceklerini zanneylemezdim. Şu Sicilya seyahatim merakıyla tettebbuat-ı tarihiye neticesi olarak yakinen öğrendim ki bunlar inadına mutaassıptırlar. İslam'ı ve âsârını yok etmek için, değil temeddünü tehir etmek, hatta kendi talim-i Mesihîyelerini bile ayakları altına almışlardır.' (Asmaî, 1922: 266) Asmaî, Sicilya gezisi boyunca kendisinden önce Sicilya'yı dolaşan pek çok Müslüman gezginin kitaplarını okur ve Sicilya tarihiyle ilgili kitapları karıştırır. Buradan edindikleri bilgiler sayesinde Müslümanların yüzyıllar öncesinde buraya getirdiği medeniyetten günümüze eser kalmadığını, o dönemlerde yapılan pek çok ibadethanenin yerinde yeller estiğini görür. Bunu 'öteki'lerin Müslüman algısına bağlayan yazara göre 'öteki' tek ve değişmeyen bir 'Haçlı' milletidir. Bu 'Haçlı' milleti dün ne ise bugün de aynıdır. Dolayısıyla biz Müslüman Türk'e olan bakışları hiç değişmemiştir. Bunu eserin bir yerinde şöyle ifade eder: 'Ey ihvân-ı din! Şu hikâyelerden ibret alınız. Millet ve devlet için her zaman göz kulak olunuz. Allah bir, din bir olduğu gibi, gün dahi birdir. Bugün düne benzemiyor zannetmeyiniz. Ehl-i salibin ümmet-i Muhammedi çala kılıç doğramaları kurun-ı vustaya mahsus bir taassuptu demeyiniz. Zuhur-ı İslam'dan itibaren ehl-i hilalin başı üzerinde çekili duran salıp şeklindeki yalın kılınç, hâlâ kınına konmamıştır. Enaniyet-i mezhebiyeleri durdukça da duracaktır.' (Asmaî, 1922: 228) Asmaî'nin burada ifade ettiği şekliyle Avrupa, Türk'ü Müslümanlıktan ayrı düşünmez. Yazara göre İslam dininin başlangıcından bu yana, bu dine ve bu dine inananlara Avrupa sürekli kin beslemiştir. Bugün de bu kinden bir şey eksilmemiştir. Avrupalılar kendi dinlerini üstün gördükleri müddetçe bu kin azalmayacaktır. Hilmi Yavuz, Avrupalı öznenin kendini 'öteki'nin karşısında konumlarken dini kimliğini ön plana çıkartması adına 1492 yılını önemli görür. Ona göre, '1492 tarihi, dışlamanın (Müslümanların ve Yahudilerin İspanyadan kovulması) ve asimilasyonun (Amerika kıtasının Latinleştirilmesi) Hristiyanlık gibi meşrulaştırıcı bir ideolojik/kültürel zemine oturtulduğu tarihtir. Dolayısıyla, Avrupalı öznenin kimliğinin inşasında 'öteki' diye işaretlenenler, düpedüz Hristiyan olmayanlardır.' (Yavuz, 2001: 57) Asmaî, Avrupalılardaki bu dinmerkezci yaklaşımla Müslümanların, dolayısıyla Türklerin 'öteki'leştirildiklerini tespit eder ve Avrupa'nın 'öteki'leştirmekle yetinmeyip bu kültürün tüm izlerini silmek için olağanüstü bir gayretle yıkıcılığa gittiklerini işaret eder. Avrupalıyı Avrupalı yapan, sınırları belli bir kıtada yaşıyor olmaları değil Hristiyan inancına sahip olmalarıdır. Hristiyanlık inancı olmayan bir yer Avrupa kıtasında olsa bile oradakiler Avrupalı değildir. Avrupalının yaptığı şey bu kıta içindeki bir yerde Müslüman kültüre ait ne varsa silip yok ederek orasını Avrupalılaştırmaktır. Asmaî'nin işaret ettiği şey Avrupa'daki Türk imgesinin Müslüman imgesinden bağımsız olmadığıdır; kendilerinden başka herkese 'Haçlı' zihniyetiyle yaklaşmaktan bir türlü vazgeçmeyen Avrupalılar Türklere de aynı uygulamayı yapmışlardır.

Gezi kitabı boyunca bu tarz bir yaklaşımı sergileyen Asmaî eserini bir dua ile bitirmeyi uygun görür. Yazar vapura binip Sicilya'dan ayrılırken bu adada gömülü bulunan milyonlarca dindaşa Kur'an'dan birkaç sure okur ve şunları söyler: 'Elveda, ey ervâh-ı şühedâ-yı İslam! İrtihâlinizden bin sene sonra adanıza geldim. Ehl-i salibin başınıza getirmiş olduğu mezalimi tahkik

eyledim ve kitaplarınızdan okudum, öğrendim. Mebâni ve kabirlerinizi yıkmış, yok etmişler, dirilerinize ilaveten ölüllerinizin kemiklerini dahi ateşlere yakarak küllerinizi havaya savurmuşlardır. Gidip kavmime, kuvve-i müsellaha-yı Muhammedînin bakiyetü'l bakiyesi olan Türklere dilimin döndüğü kadar bunları söyleyeceğim...İbret alsınlar. Mesâcidullahı harap etmişler ve ekserisinin yerlerine kiliseler yapmışlardır. Bunların intikamını da sahibi olan Tanrı tealaya havale ederim. Rabbim! Biz Müslüman kullarının kanlarını artık heder ettirme. Vahdaniyetini tasdik eyleyenleri müşrikler elinde yok eyleme!...Amin!' (Asmaî, 1922: 279-280) Asmaî'nin gezi kitabını böyle bir dua ile bitirmesi önemlidir. Orada gördüğü kini ve nefreti Avrupalıların Müslüman algısına bağlayan yazar, kitabın bütününde bu algıyla mücadele edilmesi gerektiğini imler. Kendisi de Avrupalıları dinmerkezci bir yaklaşımla topyekûn 'Haçlı' olarak gören yazar, onların da biz'i topyekûn düşman olarak gördüklerini beyan eder. Hem Asmaî'nin hem de Avrupalının tavrı imge denen kavramın ne kadar toptancı, genellemeci olduğunu ve bir kere yerleşti mi bir daha kolay kolay silinemediğini gösterir.

Avrupa'daki olumsuz Türk imgesi adına yukarıda söylenenleri özetleyecek olursak Meşrutiyet döneminde de temelde vahşi, barbar Türk imgesinin devam ettiğini söyleyebiliriz. Büyük çoğunluğu yazarların bizzat Avrupalılarla girdikleri diyaloglarda tespit edilen bu olumsuz Türk imgeleri önyargılı bir yaklaşımın ürünüdür. Avrupalının gezgin Türkleri karşısında gördüğündeki tavrı dikkat çekicidir. Onun, daha önce sıkça görmediği 'gerçek Türk' ile hayalinde canlandırdığı Türk arasında kabul edemeyeceği kadar çok büyük farklar vardır. Bu, Türkler hakkında oluşturulan imgenin ne kadar hatalı ve gerçeklerden uzak olduğunu bir göstergesidir. Şerafeddin Mağmumi ve Selim Sırrı'nın gezi kitaplarında anlatıldığı gibi bir kısım Avrupalı bu şaşkınlığı sonucunda Türk'e haksızlık yapıldığını anlayarak hatasını fark ederken, Celal Nuri'nin gezi kitabında olduğu gibi bir kısım Avrupalı ise gerçek olanı kabullenemeyip hayalî olana sığınmayı tercih etmiştir. Diyaloglarla ya da polemiklerle değil de gözlemlerle tespit edilen imgelerde de sonuç çok farklı değildir. Avrupa, Türkleri aşağı, barbar bir ırk olarak görürken onun Müslüman kimliğini daima hatırında tutar. Ona ait ne kadar iz varsa silmeye çalışır. Bu, ondaki Türk imgesinin nasıl kemikleştiğini ve bu imgelere nasıl sıkı sıkıya bağlı kalındığını göstermesi bakımından ibret vericidir.

2.2. Olumlu Türk İmgesi:

Avrupalının Türklere olan sevgisi temelde onun 'insan' tarafıdır. Bizde Batı nasıl maddi kültürünün gelişmişliği nedeniyle sevilirse Batı'da da Türk'ün manevi kültürü onları cezbetmektedir. Arthur Schopenhauer'un 'Birbirlerini en çok büyüleyenler birbirlerini en çok tamamlayanlardır.' dediği gibi bu, Batı ile Doğu'nun birbirini tamamlaması şeklinde ele alınmalıdır. Batının özellikle son birkaç yüzyılda gösterdiği olağanüstü maddi gelişme göz alıcı bir niteliğe sahipken manevi olarak aynı değişimi gösterememesi onu bütünüyle mükemmel olmaktan uzaklaştırmıştır. Doğu ise çok eskilere dayanan hikmet ve tevazusuyla ön plana çıkarken maddi olarak Batı kadar gelişim gösterememiştir. İkisinin birbirini tamamlaması gerektiği bu gezi kitaplarındaki olumlu Türk imgesinde bir kez daha ön plana çıkmaktadır. Batı insanın biz Doğulu olan Türklere gördükleri en dikkate değer taraf bizdeki manevi donanımdır. Kendilerinde görmedikleri bu fazilete karşı bir imrenme, Schopenhauer gibi söylersek, bir 'büyülenme' söz konusudur. Bu söylemin en belirgin bir biçimi Mehmed Enisi'nin *Avrupa Hatıratım* adlı gezi kitabında görülür. Daha önce olumsuz Türk imgesine örnek verdiğimiz bu eserde olumlu Türk imgesi bu çerçevede dillendirilir.

Mehmed Enisi, vapur yolculuğu sırasında Messina Boğazı'nı geçerken büyük bir fırtınaya yakalandıklarını anlatır. Bu öyle şiddetli bir fırtınadır ki hem günlerce sürmüş hem de vapuru birkaç kez batırma noktasına getirmiştir. Bu zorlu günlerde daha önce vapurda tanıştıkları bir ihtiyar İngiliz'in hastalandığını gören Enisi, diğer Türk arkadaşlarıyla birlikte sık sık adamın kamarasına giderek ona yardım etmiştir. Fırtına dinip gemi Marsilya'ya ulaştığında ihtiyar İngiliz, bu yardımsever Türklere teşekkür ederek şunları söyler: '*Ben Türkleri pek iyi tanırım. Birtakım müşkülpesent, ketum-ı hakikat kimseler gibi Türklerin husal-i âlicenabasını inkâr etmem. Türklerdeki mahcubiyet-i afifâne ve hilm-i namuskârâneye, debdebe-i sefihânenen âzâde bir surette geçirdikleri ömr-i sâdeye, ashâb-ı ihtiyaç ve muavenete karşı gösterdikleri re'fet ve himayete*

cidden hürmet edenlerden, şükür-güzâr olanlardanım. Siz, bir elinde kitab-ı diyânet, diğer elinde seyf-i şecaat olduğu halde, nüfuz-ı hâkimânesini ilân eden necip ve bahadır bir kavmin efrâdındansınız. Pek insaniyetkârsınız. Şu bir iki gündün beri bana ettiğiniz muavenetten, nezaketten dolayı çok çok teşekkür ederim efendiler!' (Mehmed Enisi, 2008: 68-69) İhtiyar İngiliz'in bu övgü dolu söylemleri Avrupa'daki olumlu Türk algısının da hangi kaynaklardan beslendiğine işaret etmektedir. Buna göre Türkler iyilik sahibi ve yüksek ahlaklı bir millettir. İffetinden ve namusundan kaynaklanan ağırbaşlı ve mahcup tavırları olan, sade bir ömür yaşayıp sefahatten uzak bulunan bu millet, ihtiyaç sahiplerine gösterdikleri yardım ile dikkat çekmektedir. 'İnsanlık' kuşkusuz Türk'ün en önemli özelliğidir; ayrıca o, necip ve bahadır millettir. İhtiyar İngiliz ağzıyla dile getirilen bu Türk imgesi daha önce de birtakım Avrupalı gezgin ya da düşünür tarafından dile getirilenlerle benzerlik göstermektedir. Alain Servantie, 17. yüzyıl Fransız gezgini Françis de La Boullaye-Le Gouz'un gezileri sonucu oluşturduğu taksonomiye aktarır:

İspanyollar , Osmanlı Türklerine benzerler: Yabancı dil öğrenmezler. Dostlarına sadıktırlar. Birbirlerine karşı nazik, diğer uluslara karşı zalimdirler. Tutumludurlar.	Fransızlar İranlılara benzerler: Özgür, keskin, eleştirel bir zihin; herkesten cesur oldukları izlenimi vermek isterler; eşsiz giyim zevki; yabancılara kendi yurttaşlarından daha nazik davranırlar.
İtalyanlar : Fransızlarla İspanyollar arasındadır; tıpkı Arapların Osmanlı ve İranlılar arasında olması gibi. Bölünmüşlerdir ve yabancı güçlerin egemenliği altındadırlar.	İranlılar : Hafif meşrep, iyi dost, yabancılara karşı uygar ve nazik, ince zevk sahibi insanlardır. Kutlamaları ve lüksü severler; bu konuda diğer uluslardan çok daha ileri gitmişlerdir. Her konuda bilgilidirler ve onları kandırmak zordur. Bu yüzden, Türkiye'de çok zengin olan Yahudiler, İran'da sefalet içindedir.
Türkler : Dışarıdan misafirperver ve görkemli, gerçekte ağırbaşlı, asla tecimsel olmayan, samimi ve hoşgörülü, kendini üstün gördüğü için mağrur, sabırlı ve cesur, İranlılardan daha fanatik.	

(Le Gouz, 1994: 89-90 aktaran Servantie, 2008: 52)

Bu taksonomide 17. yüzyılda Türklerin misafirperverliğini, ağırbaşlılığını, samimiyetini, hoşgörüsünü, mağrur ve sabırlı oluşunu aktaran Le Gouz, Türklerde pek çok üstün vasıf görür. Rus edebiyatının önemli ismi Aleksandr Puşkin de 1836'da yayımladığı *Erzurum Yolculuğu* adlı gezi kitabında 'Türkleri ağırbaşlı, sakin, özgüven sahibi kişiler olarak betimlemektedir.' (Behramoğlu, 2008: 240) Aradan yıllar geçmiştir ve Meşrutiyet dönemindeki ihtiyar İngiliz de Türklerde hemen aynı özellikleri tespit etmektedir. İngiliz'in bu söylemleri şovenizmden bağımsız bir biçimde oluşmuştur. Ne Haçlı zihniyetinin ne de ırkçı düşüncelerin etkisindeki bu söylemler, Avrupa'da o dönemde sıkça görülmeyen bir yaklaşımın ürünüdür.

Avrupa kendi varoluşunu ve meşruiyetini ararken etrafındaki tüm 'öteki'leri aşağı ve ilkel olarak kodlamıştır. Bundan nasibini alan Türkler de yüzyıllar boyunca hep barbar ve aşağı olarak adlandırılırken gerçeğin böyle olup olmadığı pek sorgulanmamıştır. İngiliz'in 'birtakım müşkülpesent, ketum-ı hakikat kimseler' olarak adlandırdığı bu insanlar için önemli olan 'öteki' olmaaktır. 'Öteki' olmak her halükârda 'aşağı' olmak demektir. Yukarıda bahsedilen İngiliz ise Türkleri Avrupamerkezci bir yaklaşımla değil daha nesnel bir yaklaşımla tespit etmeye çalışır. Önyargılar ortadan kaldırıldığında ise daha gerçekçi söylemler kendisini göstermektedir.

Selim Sırrı'nın gezi kitabındaki olumsuz imgeden daha önce bahsetmiştik. Eserde bundan başka bir de olumlu Türk imgesi mevcuttur. Yazarın İsveç'te bir kışlayı ziyareti sırasında oradaki askerlerle birlikte bir öğle yemeği yediğine şahit oluruz. Yemekte İsveçli binbaşı şöyle bir konuşma yapar: '*Cihangirlikleri tarihen sabit olan muhterem Osmanlı ordusunun genç zabıtına beyan-ı hoşâmedi eylerim. Arkadaş! Size arkadaş diye hitap edişim sizi kendi zabıtânımızdan zerre kadar tefrik etmediğinden nâşidir. Bilirsiniz ki bizim en sevgili krallarımızdan 12. Şarl, Poltava mağlubiyetinden sonra size iltica etmiş ve senelerce Osmanlılardan mihmannevazlık görmüştü. Onun deyn-i şükranının vevlev pek cüz'i bir mukabilini ifa eylemiş olmak için hakkınızda her*

türlü hüürmet ve muavenette bulunmak boynumuza borçtur. Hüürriyet uğrundaki son gazanızdan dolayı Osmanlı zabıtânı namına sizi tebrik eder ve ordunuzun parlak istikbaline idare-i akdah ile usul ve adâtımız vechile arkadaşlarımızla birlikte iki defa hurra çağırırım.' (Selim Sırrı, 1911: 65) Selim Sırrı kadeh kaldırma töreninde bütün askerlerin hep birlikte iki defa 'hurra' diye bağırıldıklarını kendisinin de buna mukabele ettiğini anlatır. Burada İsveçli binbaşının yaptığı konuşma yine Türk'ün manevi üstünlüğüne duyulan sevgiyi anlatmaktadır. Binbaşı, Osmanlı tarihinde Demirbaş Şarl olarak anılan İsveç kralı 12. Şarl'a Osmanlıların sahip çıkması ve onu misafir etmesini övgüyle anlatır. Ucunda savaş bile olsa kendine sığınanlara sahip çıkmak eski bir Türk geleneğidir. Türkler bu gelenek yüzünden zaman zaman sıkıntılar yaşasa da geleneklerinden vazgeçmemişlerdir. Bu gelenek İsveçli askerin Türk'e olan sevgisini ve hayranlığını kazanmaya vesile olmuştur. Yine İsveçli binbaşı Türkleri cihangir bir millet olarak vasıflandırmakta ve Türk askerini kendi askerinden ayırmadığını beyan etmektedir. Bu söylemler dönem Avrupa'sındaki Türk'e duyulan sevgiyi anlatması bakımından önemlidir.

Avrupa'da Türk'ün en bilinen olumlu özelliği onun misafirperverliğidir. Herhangi bir nedenle Türklerle tanışma fırsatı bulanlar en çok Türk'ün misafir sevgisine değinirler. Cervantes'ten sonra dünyaca en çok tanınan bir diğer İspanyol romancı Ibanez de 1907'de yaptığı geziyi anlattığı *El Oriente* adlı gezi kitabında Türk'ün misafir sevgisine özellikle dikkat çeker: 'Misafirperverlik onun en belirgin meziyetlerinden biridir. Türkiye'de her evin bir odasının misafire ayrıldığı tek bir köy yoktur, özellikle bizim nasıl insanlar olduğumuzu onlara göstermemiş Avrupalıların bulunmadığı Asya kesiminde yolcu, herhangi bir şey ödemeksizin ve ev sahibi tarafından kendisine kimin nesi olduğu, ne için yolculuk ettiği sorulmaksızın bir gece geçirebilir.' (Önalp, 2008: 263) Hemen aynı yıllarda yazılan iki gezi kitabında da yabancıların Türklerde misafir sevgisi görmesi söylemlerin ortak olduğunu ve nesnellığe yakın olduğunu imler. İsveçli binbaşının devlet eliyle yapılan misafirliği övmesi ile Ibanez'in halktaki misafirperverliği övmesi ikisinin arasındaki ince nüanstır.

Ahmet İhsan'ın 1911 yılında yayımladığı *Tuna'da Bir Hafta* adlı gezi kitabında Avrupa'daki Türk imgesi adına herhangi bir söylemde bulunmadığını daha önce belirtmiştik. Yazarın incelediğimiz diğer gezi kitabı 1917 tarihli *Tirol Cephesinde- Ateş Hattında*' adlı Arap alfabeli eseridir. Önce Servet-i Fünûn gazetesinde tefrika edilen bu gezi yazıları daha sonra kitap olarak basılmıştır. Ahmet İhsan bu gezisinde gazete muhabiri olarak Avusturya'nın önemli bir cephesi olan Tyrol'e gitmiş, burada müttefikimiz Avusturyalılarla ve Almanlarla ilgili izlenimlerini ve cephe hatıralarını paylaşmıştır. Toplam seksen yedi sayfa olan eserde 'öteki' hep olumlu sıfatlarla vardır. Nezaketi, misafirperverliği, sıcaklığı, düzen ve tertibi ile Ahmet İhsan'dan hep övgüler almıştır. Yazar gezdiği coğrafyalarda hep güzellikler gördüğü gibi cephede bulunduğu zaman boyunca da son derece mutlu ve güzel günler geçirmiştir. O, yabancılarla bulunmaktan, onlarla konuşup yemek yemekten son derece hoşnuttur.

Bütün gezginler içinde 'öteki' ile en çok kaynaşan yazar Ahmet İhsan'dır. Gezisi boyunca sürekli ötekilerin yanında ve onlarla iç içedir. Onları dışarıdan birisi gibi değil içeriden bir yakın gibi gözlemler. Kurduğu diyaloglarda 'öteki'nin biz'i sevdiğine işaret eden yazar Avrupa'da Türk'ün neden sevildiğini açıkça beyan etmez. Ahmet İhsan'ın tespit ettiği Türk imgesi müttefik olmanın verdiği sevgi ile belirginlik kazanır. Kuşkusuz insanlar aynı grubun üyesi olduklarında birbirlerine sempati beslerler. Daha önceden birbirini tanımış olsun ya da olmasın aynı grup içinde bulunmak birbirine yakınlaşmaya vesile olmaktadır. Sosyal psikolojideki bu iç grup algısını Çiğdem Kağıtçıbaşı şöyle anlatır: 'İnsanları kategorilere ayırmanın en yaygın yolu, dünyayı bizden olanlar ve olmayanlar şeklinde algılamaktır: benim tuttuğum futbol takımından olanlar ve olmayanlar; Türkler ve yabancılar; benim üniversitemdeki öğrenciler ve başka üniversite okuyanlar; benim masamda yemek yiyenler ve diğer masada yemek yiyenler vs.. Bizden olanlar, yani bizim de üyesi olduğumuz gruplar iç grubumuzdur. İç grubumuzu benimseriz. Bizden olmayan, üyesi olmadığımız gruplara da dış grup adı verilir. Dış gruplar benimsenmez.' (Kağıtçıbaşı, 1999: 253) Kağıtçıbaşı, dünyayı iki gruba ayrılmış şekilde algılamının iki önemli sonuç doğurduğunu ifade eder. Buna göre kişide ya da toplumda 'onların hepsi aynı' etkisi ve 'iç grubu kayırma' etkisi görülmektedir.

(Kağıtçıbaşı, 1999: 253) Ahmet İhsan'ın Avrupalı müttefiklerimiz arasında gördüğü Türk imgesi aynı grubun üyesi olmaktan kaynaklanan 'iç grubu kayırma' davranışıyla oluşmuş görünmektedir. Ortak bir zafer hülyasıyla birbirine kenetlenen milletlerin rakiplerine karşı düşmanlık, müttefiklerine karşı dostluk beslemesi son derece olağan bir durumdur. Avrupalı müttefiklerimiz de iç grubu kayırarak Türk'e sevgi beslemektedirler.

Türk'ü neden sevdiklerine dair somut bir şey söylemeyen yazar 'öteki'lerde biz'e karşı olumlu bir bakış görür. Niederdorf'ta buldukları sırada tanıştıkları Leva Kumandanı Miralay Kramer'i son derece nazik bir beyefendi olarak tanıtan yazar, komutanın '*Şarktan gelen Türk muharririne pek ziyade eseri muhabbet gösterdiğini*' (Ahmet İhsan, 1917: 23) kaydeder. Bu muhabbeti diğer askerlerde de gören yazar cephede bulunduğu sırada yanından geçen müttefik askerlerin '*Uğurlar olsun Türk arkadaş!*' (Ahmet İhsan, 1917: 34) diye seslendiklerini; Hollanda Kızıl Haç'ında görevli bir askerın kendisine '*Flemenk'ten Türkiye'ye selam!*' (s. 42) diye bağırdığını; yüksek rütbeli kumandanlardan Kont de Taksis'in '*hakiki bir Türk dostu*' (s. 73) olduğunu anlatır.

Yazar, müttefik askerler arasında bulunduğu sırada askerlerin kendisine gösterdikleri nezaket ve sıcaklık nedeniyle bütün ötekilerin Türkleri sevdiğini düşünmektedir, daha doğrusu öyle bir imge geliştirmektedir. Gezi kitabı boyunca 'öteki'lere sevgiyle yaklaşan, onlarla sıcak ilişkiler kuran yazar 'öteki'lerin de bizi sevdiğini düşünerek toptancı bir yaklaşım sergilemektedir. Hollandalı filozof Spinoza'nın dediği gibi: 'Bizim ait olduğumuz millet ya da sınıftan başka bir millet ya da sınıfın üyelerinden herhangi biriyle neşe veya keder dolu bir deneyim yaşadığımızda... bunu sadece o bireye değil, o bireyin ait olduğu milletin veya sınıfın tümüne genelleriz.' (Kağıtçıbaşı, 1999: 255) Gerçekten de yazar cephede bulunduğu sırada Avrupalı müttefiklerle hoş vakit geçirdiğinden bütün müttefiklerin biz'i sevdiğini imleyerek genelleme yapmaktadır. Bu gezi kitabında biz'im tek sevilme nedenimiz ise sadece müttefik olmamızdır. Bunun dışında somut bir sevgi nedeni görülmemektedir.

Bu dönemde yazılan bir diğer kitap Âvânzâde Mehmet Süleyman'ın *Almanya Devleti* (1335) adlı Arap alfabeli kitabıdır. Eserin gezi kitabından çok masa başında yazılmış bir Almanya coğrafya kitabı olduğu dikkati çeker. Yazar bu küçük kitabında Almanların kim olduklarını, hangi ırktan geldiklerini, tarihini, dillerini anlattıktan sonra Almanya'nın coğrafi ve ekonomik yapısını anlatır. Rakamlarla, istatistikî bilgilerle desteklenen kitapta objektif değerlendirmeler dikkati çeker. Eserde herhangi bir Türk imgesinden söz edilmemektedir.

Cenap Şahabettin'in Avrupa'yı anlattığı gezi kitabı '*Avrupa Mektupları*' da bu dönemde -1919- yayımlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Almanya ve Avusturya'yı dolaşan yazar buralar üzerine edindiği izlenimleri Tasvir-i Efkâr gazetesine mektup şeklinde göndermiştir. Önce gazetede tefrika edilen, daha sonra kitap şekline getirilen bu yirmi iki mektup, incelenen tüm gezi kitapları içinde kendisini fark ettirecek derecede başarılı bir üslupla yazılmıştır. Hasan Akay'ın belirttiği gibi 'Bu seyahat yazılarında Cenab, yalnız sanatkârane üslubu ile değil, fakat görüş ve duyusunun başkallığı ve nüfuzlu kavrayışı bakımından da dikkati çekmiştir. Cenab'ın gezi yazıları içinde en kuvvetli ve en güzel olanları bu kitabında yer alanlardır.' (Akay 2007, 96)

Cenap Şahabettin'in olağanüstü gözlem yeteneğini usta bir üslupla aktardığı bu gezi kitabında yazar belirgin bir Türk imgesinden söz etmez. Ancak kitabın bir yerinde Viyana'da 'İstanbul Gülü' adlı bir operet seyrettiğini anlatır. Opereti seyretmek için salona vardığında eseri kaleme alanın da, besteleyeninin de, rejisörün de, oyuncuların da Türkiye'yi hiç görmediklerini ve Türkleri tanımadıklarını öğrenen yazar biraz sonra seyredeceklerinden endişe ederek kendi kendine '*Yarabbi, Türk esrar-ı hayatı namına kim bilir neler göreceğiz!*' (Cenap Şahabettin, 1997: 157) der. Oyun oynanıp bittikten sonra yazarın korktuğu başına gelmemiştir. Operetten memnun kalan yazar, '*Sizi temin ederim ki İstanbul Gülü'nü seyrettiğim müddetçe dudağımda yeni bir kan ve kalbimde taze bir helecân vardı. Bunun için üstad Leo Fall'i (bestekâr) ez-dil ü can tebrik ettim ve pek temenni ederim ki memleketimize gelsin, bu nefise-i musikîyi aziz vatandaşlarımıza da izâka etsin.*' (Cenap Şahabettin, 1997: 159) diyerek Avrupalıların Türkleri aşağılamadan da

sanat eseri vücuda getirebildiklerini anlatmış olur. Gösterilen operetten yola çıkarak o dönemde Avrupa'da Türk'ten olumsuz şekilde bahsetmeyen eserlerin de var olduğu söylenebilir. Viyana'daki Türk imgesi 'olumsuz' olmamasıyla 'olumlu'dur, bunun dışında Türk'e duyulan sevgiden söz etmek bu gezi kitabı bağlamında oldukça zordur.

Bu dönemde yayımlanan son gezi kitabı Yahya Kemal'in '*Balkan'a Seyahat*'idir. Yazarın 1921 yılında Dergâh Mecmuasında neşrettiği Balkanlar hakkındaki gezi yazıları, 1923 yılında Bulgaristan'ın Rahva (Oryahovo) kasabasında kitap olarak basılmıştır.

Yahya Kemal nesirdeki büyük ustalığını bu küçük gezi kitabında da göstermiştir. Yazar, görmesini de göstermesini de bilen usta bir kalem olarak bir zamanlar bize ait olan Sofya ve Filibe gibi 'Türk' şehirlerini şimdi yaban ellerde görmenin hüznünü yaşar ve kitabı boyunca aynı duyguları okuyucusuna da yaşatır.

Yahya Kemal'in Bulgarlardaki Türk imgesi adına söyledikleri Başbakan İstanbulof'la bağlantılıdır. Galatasaray Lisesi mezunu Bulgar başbakanı İstanbulof, uyguladığı siyaset sayesinde büyük başarılar elde etmiş bir Türk severdir. İstanbulof'tan sonra Bulgaristan'da aynı başarıların devam etmediğini belirten yazar Bulgarların eski günlerin özlemine çektiklerine işaret eder. '*Şimdi Bulgarlar İstanbulof'u hatırlıyorlar, Türklere de muhabbetleri hudutsuz.*' (Yahya Kemal, 1976: 160) diyen yazar İstanbulof sayesinde oluşan Türk imgesine dikkati çeker. Yine bu bağlamda Bulgarların sevdikleri bir isim de Türkiye'de kurtuluş mücadelesinin öncüsü Mustafa Kemal Paşa'dır. '*Bulgaristan'da boydan boya her adımda kalın lâm'lı 'Kemal Paşa' ismi işitiliyor. Bu kelimeyi sevmeyen yok. Bütün gözler Türklere, Kemal Paşa'nın kanından ve dininden oldukları için muhabbetle bakıyorlar.*' (Yahya Kemal, 1976: 160) diyen yazar Mustafa Kemal Paşa sevgisinin bütün Türklere sevgi biçimine dönüştüğünü anlatmaktadır. Yahya Kemal'in dolaştığı yıllarda Bulgaristan'da olumlu bir Türk algısı söz konusudur. Tüm Bulgarların aynı duyguda olduklarını söyleyen yazar toptancı bir yaklaşımda olsa da o dönemdeki Türk imgesi adına önemli tespitlerde bulunmuştur. Ekim 1915'te Osmanlılar yanında 1. Dünya Savaşı'na katılan Bulgarların savaş müttefikleri olan Türklere sevgi beslemeleri olağan bir durumdur. Bu müttefiklik dışında Türk sevgisinin kaynağına dair herhangi bir bilgi yoktur. Tarihi ve siyasi olayların getirdiği bu birliktelik nedeniyle o dönem Bulgaristan'ında Türk imgesinin olumlu olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bilindiği gibi edebiyat metinleri 'sadece' bir edebiyat ürünü değildir. Hemen her edebiyat metni, türünü zenginleştirme ve çeşitlendirmeye katkı sağladığı gibi, yazıldığı dönemin sosyal-siyasal hayatını, ortak zevklerini ve dönem paradigmasını anlamaya da katkıda bulunur. Buradan yola çıkarak gezi yazılarının da sadece gezilip görülen yerlerin insan ve mekân odaklı anlatıldığı metinler olmadığı tespit edilebilir. Gezginler çoğunlukla, dolaştıkları coğrafyanın özelliklerini, o toplumun kültürel, ekonomik ve sosyal hayatını anlatırken çeşitli imgeler aracılığıyla okurunu etkilemeye, kendi bakış açılarını onlara dayatmaya çalışırlar; metinlerini örerken gizli ya da açık bir yönlendirme çabasına girerler. Bu açıdan, Meşrutiyet dönemi gezginlerinin 'öteki' ile karşılaşmasında 'biz'le ilgili imgeler tespit edip söylemesi boşuna değildir. Yazarın eserinde söylemeyi gerekli gördüğü imgeler aynı zamanda okuyucusuna vermek istediği mesajlardır. Bilindiği gibi Meşrutiyet dönemi, Batılılaşma hakkındaki fikirlerin en çok dile getirildiği dönemlerden biridir. Kuşkusuz bu gezginlerin söylemleri de Osmanlı toplumuna Batılılaşma adına fikirler aktarma amacına yöneliktir. Bir gezgin eserinde, Avrupalıların Türkleri sevmediğini, Türk'ü barbar, vahşi, olarak gördüklerini anlatıyorsa, Avrupa'yla ilişkilerde daha dikkatli olmamız gerektiğini, onlara yüzde yüz güvenmemiz gerektiğini imler. Bir diğer gezgin de Avrupalıların Türkleri ne kadar çok sevdiğini söylerken aslında Avrupa ile ilişkilerimizi çoğaltmamızı, onlara güvenmemizi, kapılarımızı sonuna kadar onlara açmamızı salık verir. Bu yönüyle aktarılan imgelerin boşuna olmadığı, belli bir ideoloji barındırdığı dikkat çekmektedir. Yine bu dönemdeki söylemlerin, kurulacak modern Türk Cumhuriyetinin düşünsel arka planını oluşturduğu göz önüne alınırsa gezginlerin imgeleri ayrı bir değer daha kazanacaktır. Neticede Meşrutiyet, Cumhuriyet

tohumlarının atıldığı bir dönem olmasıyla önemlidir ve bu dönem gezginlerinin imgeleri de Cumhuriyet ideolojisinin arka planında kendince bir yer edinmektedir.

Bu çalışmada Meşrutiyet döneminde Avrupa'ya yapılan gezilerin anlatıldığı toplam on altı gezi kitabı incelenmiştir. Gezi kitaplarına yakından bakıldığında, bunların ikisinde hem olumlu hem de olumsuz imgelerin dile getirildiği; dördünde ise ne olumlu ne de olumsuz herhangi bir imgenin söylenmediği tespit edilmiştir. Gezi kitaplarının dokuzunda olumsuz imgelerin bir veya birden çok kez dile getirildiği görülmektedir. Beş gezi kitabında ise olumlu imgelere yer verilmiştir.

Meşrutiyet döneminde Avrupa'ya yapılan gezileri incelediğimiz bu çalışmada dönem Avrupa'sındaki başat Türk imgesinin barbar, aşağı, zalim, korkunç Türk imgesi olduğunu söyleyebiliriz. Avrupalılar gerek yanlış bilgilendirmeler nedeniyle, gerekse sürekli savaş hâlinde oldukları düşman Türkler için hayali bir Türk imgesi oluşturmuşlardır. Bu korkunç ve yabani ırkın erkeği de kadını da yüzyıllar boyunca olumsuz bir söylemle dilden dile aktararak imgeleştirilmiştir. Erkeği vahşi, barbar, nezaketsiz, saldırgan ve aynı zamanda keyfine düşkün, cinsellik yüklü bu ırkın, kadınları da, kapalı bir hayat süren ancak bu kapalılığı sayesinde türlü gizli kapaklı işler çeviren, erkeğini memnun etmekten başka görevi olmayan şehvetli bir insandır. Bu imgeler kulaktan dolma bilgiler, gezginler, tüccarlar ve Bin Bir Gece Masalları'ndan ilham alınarak oluşturulmuş olmakla beraber aynı zamanda uzun soluklu bir oryantalist çalışmanın da ürünüdür. Meşrutiyet döneminde Türk artık bir korku unsuru olmaktan çıksa da onun vahşiliği devam etmekte olduğundan bir çekinceye neden olmaktadır. Bu dönemde Türk, her bakımdan aşağıdır. Özellikle 'kadın-harem' bağlamında oluşan imgelerden yola çıkarak Türk'ün kadına değer vermemesi, onu sadece 'kullanması' bakımından da aşağılık bulunduğu dikkat çekmektedir.

Meşrutiyet döneminde olumsuz Türk imgesinin yanı sıra başında serpilip gelişen olumlu Türk imgesi, Avrupa'nın genelinden çok müttefikler arasında hayat bulmaktadır. Müttefikler arasında Türklerin sevilmesi aklî ve somut nedenlere bağlı değildir. Türkler savaş ortamında müttefikler ve bu birliktelik nedeniyle olumludurlar. Bunun dışında somut bir söylem yoktur. Bununla birlikte müttefik olmayan kimi Avrupalılar, Türklerin insanî tarafına hayran olarak, onların misafirperverliklerinden, düşkünlere yardım etmesinden, sade bir hayat yaşamasından, namusuna düşkün olmasından övgüyle söz etmektedirler. Olumsuz imgelerin karşısında daha cılız kalan bu söylemlerde Türk'ün maddi kültür bakımından hiçbir üstünlüğüne değinilmemiş olması, onun sadece manevi yönlerine vurgu yapılması dikkat çekmektedir. Türklerin binlerce yıllık geçmişinden övgüye değer bir maddi kültür unsurunun bulunup söylenmemesi, Türk'ü maddi olarak aşağı görmenin kibarca ifadesidir. Olumlu Türk imgelerinde Türk'ü 'insanlık' dünyası gibi soyut bir dünyada önemli bir yere koyup sıkıştıran Batı, maddi dünyayı kendine ayırarak, buradaki üstünlüğünü kimseyle paylaşmak istememektedir. Yaklaşık yüz yıl kadar önce yazılan bu gezi kitaplarından yola çıkarak, imgelerin kolay değişmediğini, bunların birçoğunun günümüzde de aynı şekliyle hayat bulduğunu söyleyebiliriz. Avrupa'da Türk imgesi 'barbar' ve 'insan' düalitesi bağlamında türlü şekle girmiştir ve girmeye devam etmektedir; gerçekçi bir Türk imgesinin oluşmasında ise biz 'gerçek Türkler'e büyük görev düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet İhsan (1917). *Tirol Cephesinde-Ateş Hattında*, İstanbul.
- Ahmet Rasim (1988). *Romanya Mektupları*, Haz. Rıdvan Yakın, İstanbul: Arba Yay.
- AKAY, Hasan (2007). *Cenab Şahabeddin*, İstanbul: 3F Yayınevi.
- ALARSLAN, Burcu (2008). "Türk İmajının Görsel Yansımaları", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 129-162.
- ASİLTÜRK, Baki (2000). *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, İstanbul: Kaknüs Yay.
- ASMAİ (1922). *Sikilye-Sicilya Hatırası*, Kahire: Emin Hindiye Matbaası.
- ATALAY, Hamit (1999). *İngilizce -Türkçe Sözlük*, 1.cilt, Ankara: TDK Yay.

- BAYDUR, Mithat (2008). "Her Yerde Olmak, Hiçbir Yerde Olmamak", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 169-172.
- BEHRAMOĞLU, Ataol (2008). "Rus Edebiyatında Türk İmgesi", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 235-245.
- BEYATLI, Yahya Kemal (1976). *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yay.
- BOZKURT, Ahmet (1999). "Öteki'nin Ölümü", *Düşünen Siyaset*, S. 4, s. 121-128.
- Celal Nuri (1997a). *Şimal Hatıraları*, Çevrimyazı İbrahim Demirci, İstanbul: Mavi Yay.
- Celal Nuri (1997b). *Kutup Musâhabeleri*, Çevrimyazı İbrahim Demirci, İstanbul: Mavi Yay.
- Cenap Şahabettin (1997). *Avrupa Mektupları*, Haz. Zeynep Uluant, İzmir: Akademi Kitabevi.
- EYİĞÜN, Sabri (2004). "Batı Edebiyatında Öteki Olgusu ve Nedenleri veya Karl May ve Colin Falconer'in Gezi Romanlarında Ötekiler", *Türk Dili*, S. 634, s. 524-530.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1993). *Türk Kimliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Hasan Bedrettin (1911). *İtalya Nedir?* İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- HAZARD, Paul (1981). *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, Çev. Erol Güngör, İstanbul: Tur Yay.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yay.
- KUMRULAR, Özlem (2008a). "Sunuş", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 7-8.
- KUMRULAR, Özlem (2008b). "Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni'nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmaji", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 109-127.
- LANZA, Fernando Fernandez (2008). "Habsburg-Osmanlı Rekabeti Bağlamında 16. Yüzyılda İspanya'da Türk İmaji", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 87-107.
- LÖSCHBURG, Winfried (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Mehmed Celal (1917). *Almanya'daki İhtisasâtım*, İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Mehmet Enisi (2008). *Avrupa Hatıratım (Bir Denizcinin Avrupa Günlüğü)*, Haz. N. Ahmet Özalp, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Meydan Larousse (1990). *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, C. VI, İstanbul: Meydan Yay.
- MONTAGU, Lady (2009). *Şark Mektupları*, İstanbul: Antik Yay.
- ÖNALP, Ertuğrul (2008). "İspanyol Roman Yazarı Vicente Blasco Ibanez'de Türk İmaji", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 259-266
- PESMAZOĞLU, Stefanos (1998). "Ötekilik Üzerine Bazı Yöntemsel Yorumlar", *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu, II. Uluslararası Tarih Kongresi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- SAID, Edward W. (1998). *Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Çev. Nezih Uzel, İstanbul: İrfan Yay.
- SARDAR, Zia vd (2004). *Barbar Denen Ötekiler*, Çev. Emine Buket Sağlam, İstanbul: İz Yay.
- Selim Sırrı (1911). *Bizce Meçhul Hayatlar-İsveç'te Gördüklerim*, İstanbul
- SERVANTIE, Alain (2008). "Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler", *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi s.27-85
- SILBERMANN, Alphons (2002). *Bütün Girtiler Yalan Söyler, Önyargılarla Yaşama*, Çev. Yasemin Bayer, İstanbul: Telos Yay.
- ŞAHİN, Gürsoy (2007). *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumu ve Türk İmaji*, İstanbul: Gökkuşe Yay.
- Şerafettin Mağmumi (2008). *Avrupa Seyahat Hatıraları*, Haz. Nazım H. Polat, Harid Fedai, İstanbul: Boyut Kitapları.
- TOKGÖZ, Ahmet İhsan (1993). *Matbuat Hatıralarım*, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İletişim Yay.
- ULAĞLI, Serhat (2006). *İngilizce: Öteki'nin Bilimine Giriş*, Ankara: Sinemis Yay.
- YAVUZ, Hilmi (1999). *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- YAVUZ, Hilmi (2001). *İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- YÜZSÜREN, Taner (2005). *Kültürler ve Öteki İmgesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.